

ČÁST ČTVRTÁ.

Důchod.

Oddíl I.

Důchod, jeho tvoření a rozdělení.

Důchod. Viděli jsme z předešlého, že obyvatelstvo státu můžeme dělit na výrobní, to jest na všechny ty, kdož přímo snaží se, aby statky, které příroda poskytuje pomocí jiných statků — výrobních prostředků — a lidské práce uvedli ve stav ke spotřebě lidské neb užívání vhodný (obilí v mouku, chléb, dřevo na prkno, nábytek), nebo ve stav takový, aby změněný statek mohl sloužiti jako výrobní prostředek (ruda na železo, na kladivo, stroj, dřevo na topůrko), čili kteří ze surovin dělaají polotovary (z obilí mouku, z rudy železo, ze dřeva prkno) a z polotovaru tovary (z mouky chléb, ze železa kladivo a stroj, z prkna nábytek, ze dřeva topůrko), sloužící buď jako statky užité nebo jako statky výrobní, kapitál. Všichni ti, kdož na výrobě se zúčastní buď jejím řízením, propůjčením kapitálu vlastního, zapůjčením kapitálu výrobcí, prací tělesnou neb duševní, činí tak proto, aby vydělali, aby mohli ukojiti svoje potřeby.

Jestliže však statky přírodou dané nenáleží výrobcí, nýbrž jiné osobě, musí si je od ní opatřiti, jsou-li vzdáleny, musí je dáti dopravit, stejně tak se statky výrobními, ten, kdo pak statky užité vyrobil, musí je přivésti k těm, kdož je potřebují a nebude tak činiti sám, nýbrž použije k tomu prostředníka, jenouž statky prodá, aby ten sám postaral se o jejich přivedení k spotřebitelí. A tím vyrůstá druhá kategorie občanů, totiž ti,

kteří obstarávají dopravu a zprostředkování rozdělení statků pod vlastním risikem, vznikají dopravci a obchodníci. Také ti chtějí svojí činností pro sebe i pro zaměstnané práci a řízením jejím docílití výděлку.

Třetí kategorie jsou ti, kdož konají sice užitečnou práci, ale nevyrábějí statků, jako úředníci, lékaři, soudci, advokáti, notáři. Také ti mají nárok, aby za tuto práci byli odměněni, aby mohli svoje potřeby ukojití.

Čtvrtá skupina jsou konečně ti, kdož nejsou způsobilí k výdělkové činnosti, nebo připravují se na výdělečnou činnost (děti, studenti, učedníci, starci, mrzáci a pod.). Také jejich potřeby musí býti ukojeny dle právních řádů buď soukromoprávně (rodiči, dětmi dospělými, mistry) nebo veřejnoprávně (chudinskými podporami, úrazovými rentami, pensemi a pod.).

Mezi všechny tyto osoby musí býti zásoba statků, daná přírodou a výrobou, rozdělena, a proto mluvíme o rozdělení statků při jejich oběhu. Míra, v jaké docilují upokojení opětujiících se potřeb a jak mohou nabýti nad to vlastnictví ke statkům, jmění, jest mírou jejich hospodářského blahobytu; poměrná síla, se kterou jednotlivé třídy obyvatelstva na tomto rozdělení statků jsou zúčastněny, určuje rozdělení bohatství a chudoby ve společnosti a základ pro třídní rozpory.

Aby si mohl jednotlivec opatřiti statky spotřební a užité, musí míti přirozený podíl na výnosu, který výroba v celku poskytuje.

Adam Smith označoval celkový výnos výroby jako národní důchod a to tak, že hrubým důchodem všech obyvatelů nějaké země byla celá roční výroba jejich země a jejich práce, kdežto čistým důchodem byl onen díl hrubého důchodu, který zůstane po udržení kapitálu a který může bez zmenšení kapitálu býti spotřebován.

Jak tento roční čistý důchod národní se rozděluje na jednotlivé skupiny, zúčastněné na výrobě prací, kapitálem a půdou, tedy přecházení do důchodu jednotlivců, bylo předmětem vyšetřování Smithova a jeho školy.

Však toto vyšetřování jest nedostatečné. V první řadě musíme si býti vědomi toho, že národní důchod má dvojí stránku: předně jest to souhrn statků, o které se dosavadní množství statků zvětšilo výrobou, tedy roční národní výroba a za

druhé jest tato roční národní výroba, tento přírůstek také hodnocen, přirostla určitá hodnota. Teprve z této hodnoty ročního přírůstku výrobního tvoří se důchod jednotlivců, nikoli prostě z množství přibylých statků. Tato výše hodnoty ročního přírůstku výrobního tvoří hranici pro velikou část důchodů. Souhrn všech důchodů těch, kdož na výrobě jsou zúčastněni, nemůže totiž býti trvale větší než dosažená hodnota ročního výrobního přírůstku, z něhož všechny tyto důchody mají býti zaplacený, poněvadž by se musilo žít z části z kapitálu.

Z příkladu věc se objeví jasně. Při dnešní organizaci podnikatel učiní s dělníky pevnou smlouvu na přenechání pracovní síly, s majitelem kapitálu a půdy smlouvy o přenechání kapitálu a půdy k využití a platí jim za to pevné, peněžité obnosy, které tvoří důchod jejich. Potud jsou tyto úmluvy právnícké. Podnikatel bude je však moci hospodářsky plnit jen tehda, jestliže použije poskytnutých prostředků k výrobě výnosné, to jest, jestliže splní se jeho předpoklady, s nimiž smlouvy uzavíral a prodá-li na trhu, kam výrobky doveze, za tolik, aby se mu v ceně vrátily všechny předem od něho zaplacené důchody pracovní (mzdy dělníkům) a důchody za propůjčení věcí, vynaložené statky (suroviny) a opotřebení výrobních prostředků a přibude-li ještě pak něco, je tento přebytek jeho důchodem. Nezávisí tedy rozdělení od množství výrobků, nýbrž od hodnoty, kterou mají, a od peněžního jejího výrazu. Může se státi, že podnikatel neprodá za cenu, která by kryla náklady předem vyplacených důchodů, dělníkům a majitelům půdy. A tu nejen nemá podnikatel důchodu z výroby, nýbrž předem placené důchody byly vyplaceny z kapitálu, nikoli z hodnoty přírůstku roční výroby. Z toho jest zřejmo že nemůže býti takovýto zjev ani všeobecný, ani trvalý, poněvadž žádné hospodářství nemůže trvale žít z kapitálu.

Avšak tím by nebyla ještě řada uzavřena, neboť vedle výrobních podniků máme zde ještě čistě podniky výdělkové, které nevyrábějí, nýbrž kupují hotové výrobky (zboží) a ničeho k němu nepřidávajíce, neměnice je, prodávají dále. Jejich výdělek, tvořící jejich důchod, není z roční výroby, nýbrž z ceny, touto produkcí docílené, také pravidelně ne z výroby toho roku, nýbrž prozatím z kapitálu a teprve následujícího roku z hodnoty výroby.

Tyto kategorie, na hospodářském dění přímo zúčastněné, tedy o výrobu a rozdělení statků se starající, mají svoje důchody z hodnoty statků, dostavších se ke spotřebiteli.

Ostatní třídy odvozují svoje důchody, z důchodů hospodářsky přímo pracující a proto jejich důchody nazývají se odvozené. Oni dostávají svoje důchody z důchodů již na jednotlivce rozdělených. Státní úředníci dostávají plat, který stát sbírá daněmi, zmenšuje důchody osob daně placících, advokát, lékař, notář dává si platiti svoji práci a zmenšuje se tím důchod osob, které si práci jeho objednaly, majitel domu bere činži z bytu (ne z dílny, krámu, kanceláře, kde je to výrobní náklad!) za užívání jeho spotřební, to jest k bydlení.

Někde je tento příjem pevný, ať hospodářství národní zkvétá čili nic (platy úřednické), jinde závisí na výdělnosti obyvatelstva, které při menších výdělcích uskrovnuje se v těchto vydáních (u lékařů, advokátů, menší byty, stěhování z města).

Toto rozdělení na původní důchody (těch, kdož přímo při výrobě jsou činní) a odvozené v praxi životní lišiti se nedá. Neboť dělník prodáváje práce nedovede říci, mnoho-li ze své pracovní způsobilosti jest povinen přičísti vlastní, od přírody dané síle, mnoho-li vzdělání dané mu učiteli přispívá k jeho výkonnosti, mnoho-li přispělo veřejné zdravotnictví, bezpečnost právní, ochrana před úrazem, před kažením potravin, čili všecka ta suma zařízení, jež ve státní, právní a kulturní organizaci byla provedena a celkovou výrobnost obyvatelstva povznáší. Proto nelze roční výrobu nazývati jen výsledkem práce těch, kdož přímo hospodářsky jsou zaměstnaní, nýbrž výrobou všech členů národa a celé historicky se vytvořivší státní, právní a duševní organizace. To, co v hospodářském povolání přímo zaměstnaní z hodnoty roční výroby odvádějí ostatním třídám společnosti, jest jenom odškodněním za utvoření těchto všeobecných podmínek výrobnosti. Ovšem použití věcných prostředků a práce ve výrobě a oběhu statků zůstane vždy bezprostředním pramenem přírůstku statků, z něhož se důchod tvořiti může.

Důchod věcný a peněžní, jejich tvoření. V hospodářství obchodovém a peněžním nedostává se však tento důchod přímo ve věcech, statcích vyrobených, nýbrž v penězích. Národní důchod je vyjádřen sumou přírůstku výrobního a jeho hodnotou.

Soukromý důchod však značí jen možnost pomocí peněz opatřiti si určité množství statků.

Poněvadž si každý teprve za peníze musí opatřovati spotřební statky, vystupují všichni spotřebitelé na trhu jako soutěžníci, jako poptavači, oni tvoří svojí poptávku, jak jsme vyložili, ceny, jež působí zvyšování nebo snižování důchodů celých odvětví. Neboť jestliže celé třídy odvrátily se od jistého spotřebního statku, bude výroba jeho živořit, důchody odvětví toho klesnou.

Okolnost, že se národní důchod v hospodářství obchodovém nerozděluje ve věcech, nýbrž v penězích, má za následek, že soukromý důchod peněžitý může značiti menší neb větší důchod věcný (reálný) dle toho, zdali kupní síla peněz bude menší či větší. Poněvadž z ročního výrobku mají dostati důchod a docíliti koupí statků a služeb ukojení potřeb jak ti, kteří na výrobě byli účastni, tak také ti, kteří nespolupracovali, bude průměrný věcný důchod, který je možný v některém národním hospodářství, závislý na poměru mezi důchody původními a odvozenými. Pro tvoření důchodu v národním hospodářství budou tedy důležité:

1. Poměr výrobní a nevýrobní práce, t. j. čím více bude těch, kdož sami výrobně nespolupracují, tím průměrný věcný důchod bude menší, poněvadž bude stejné množství rozděleno na více dílů.

2. Poměr vynaložené práce a kapitálu k vyrobeným statkům, t. j. čím více práce a kapitálu vynaložiti nutno, aby se docílilo stejného množství výrobků, tím menší bude průměrný důchod věcný, čili od výkonnosti a výrobnosti práce při daném kapitálu bude záviseti množství výrobků a tím věcný příjem.

Roste-li tedy množství nevýrobní práce (na př. zvýšení mírového stavu vojska, rozmnožování kněžstva v Irsku, klášterů ve Španělsku), musí ti, kdož účastní se na hospodářské činnosti (podnikatelé, dělníci, majitelé kapitálu, půdy atd.), vyvinouti zvýšenou výkonnost, aby udrželi průměrný věcný důchod jednotlivce na stejné výši (zlepšením techniky, organizací trhu, uvedením úspor do výroby, výkonností práce atd.). Nedocílí-li toho, nastane zmenšení důchodů, žití z kapitálu, rozmáhání se spotřebního úvěru státního a soukromého, tarasení rozvoje v budoucnosti.

Výnos a důchod. Všecka hospodářská činnost, jak víme, směřuje k tomu, aby ty části jmění (věcné statky, práva, pracovní činnost) ve výrobě neb výdělečné činnosti docílily výnosu. Hrubý výnos jest ten, jež docílujeme bez ohledu na náklady. Odpočteme-li náklady, dostaneme čistý výnos. K tomuto výnosu sluší přičísti ještě výnos docílený vlastním používáním věci užité, nám náležející (bydlením ve vlastním domě, výsledky domácí práce kuchyňské, šití, spravování a pod.).

Tento celkový čistý výnos hospodaření rozdělí se na jednotlivé osoby a tvoří pak v penězích vyjádřen jejich důchod nebo část jejich důchodu. Neboť důchod může se skládati z několika čistých výnosů různého druhu. Může jedna a táž osoba míti důchod z několika pramenů: ze své živnosti, z kapitálů uložených a hospodářství jiných propůjčených, z domu, a tyto veškeré čisté výnosy tvoří její důchod, často složený z důchodů původních (výnos živnosti, uložených kapitálů) a odvozených (výnos z činžovního domu).

Podstatnou známkou důchodu jest jeho opěťování v několika periodách hospodářských. Nemusí býti ovšem stejný, ale opěťuje se, je více méně trvalý. Naproti tomu však máme také příjmy, které se neopěťují a které náležejí do jmění. Dar, dědictví, výhra losu, literární cena, prodej patentu a pod. jest také příjem, ale pro jmění, nikoli pro spotřebu. Nemá ráz trvalosti, ani není využitkováním našeho jmění v hospodářství. (Při daru, dědictví, výhře losu, literární ceně přechází část cizího jmění do jmění našeho, při prodeji patentu dosavadní oprávnění, výsada náležející do jeho jmění místo povlovného zužitkování, které by mu dávalo důchod, přeměňuje na jmění peněžní, které mu bude v jiné formě dávatí důchod.)

Do důchodu nenáležejí také zvýšené hodnoty předmětů jmění tvořících. Prodá-li majitel domu svůj dům dráže než ho koupil, není přebytek důchodem, rovněž nikoli, prodá-li továrník svůj závod, obchodník svůj obchod dráže než mnoho-li ho stál, poněvadž tím zničen je dosavadní pramen důchodový (dům, továrna, obchod) a nahrazen jen jiným (hotovostí). Stejně eventualní ztráta, klesnutí ceny předmětu jmění, jest ztrátou ze jmění, ne z důchodu.

Také důchody odvozené vyznačují se trvalostí a opěťovností svou, spočívající buď na právní (úřednické platy) nebo společenské a právní základně.

Shrneme-li všechny znaky důchodu vidíme, že důchodem jsou čisté výnosy (hospodářské i mimohospodářské), které (nebo jichž peněžní hodnotu) dostává hospodářící člověk v určitém období časovém z trvalého pramene důchodového. Národní důchod bude pak peněžní důchod všech hospodářících v národním hospodářství. Národní věcný důchod bude pak ono rozmnožení statků vyrobených i z ciziny dovezených, které může být bez zmenšení výrobních prostředků spotřebováno. Jestliže vyrobí se přírůstek výrobních prostředků (strojů, nástrojů, továren), vzrůstá tím národní jmění, nikoli národní důchod, poněvadž toto zvětšení výrobních prostředků nebude spotřebováno, nýbrž bude tvořiti pramen pro zvýšení výroby a tím národního důchodu.

Dva druhy důchodu — původní a odvozený — probrali jsme již shora. Odvozený, plynoucí z činnosti mimohospodářské a skládaný již z rozdělených důchodů hospodářsky činných osob (odměna lékaři, plat úředníků z daní zmenšujících důchody jednotlivců, činže atd.) nemá významu pro nauku o rozdělení statků.

V každém národohospodářství musí dojít k tomuto rozdělení statků, poněvadž spotřeba jest účelem všeho hospodářského dění a snažení. A proto skutečnost sama jest hospodářského rázu. Způsob provedení spočívá však na organizaci společenské a může být buď rozdělení provedeno rozkazem, a autoritativně, nebo smluvně. Za platnosti individuálního hospodaření, individuálního podnikatelství, soukromého vlastnictví, svobody smluvní ohromnou převahou spočívá rozdělení statků na smluvním základě tu a tam obmezeném, poznaměném právními, mravními a společenskými předpisy.

Přihlížíme-li však pouze k hospodářským důvodům, které jsou nejsilnější, a představíme-li, že podnikatel najav si za pevnou úplatu továrnu se stroji a surovinami od majitele tohoto kapitálu a zjednav si za pevnou mzdu dělníky, aby dle jeho předpisů pracovali, zorganizuje podnik, upraví postup výrobní a výrobek na trhu prodá docíliv hrubého výnosu, z čeho bude se skládati jeho důchod? Ze statků do výrobku vložených, a podnikatel z hrubého výnosu koupí právě tolik těchto statků jako spotřeboval k výrobě; z opotřebení strojů, nástrojů, a podnikatel z tohoto hrubého výnosu provede opravy zařízení, takže je uvede ve stav před zapo-

čelím výroby, tím kapitál nezkráceně nachází se zase v továrně a to co zbylo, jest čistý výnos. Ten však není v ýdělkem podnikatele, neboť on musí zaplatiti: 1. majiteli půdy (továrny) pachtovné čili smluvenou rentu pozemkovou, majiteli kapitálu movitého smluvený úrok a konečně dělníkům smluvenou mzdu. Teprve co zbude jest podnikatelský důchod. Vidíme tedy, že se dělí čistý výnos výroby jistého období:

a) na pevně smluvenou úplatu za užívání půdy (rentu) a kapitálu (úrok), placené podnikatelem majiteli půdy a kapitálu;

b) na pevně smluvenou mzdu za práci;

c) na podnikatelský důchod nesmluvený, neurčitý, nýbrž podnikáním na vlastní účet a nebezpečí nabytý.

Ovšem důchod těchto tří účastníků v praxi nemusí býti tak přesně rozlišen. V celkovém důchodu podnikatele může býti mimo důchod podnikatelský, ještě odměna za práci, pracuje-li podnikatel s dělníky a částečně neb úplně důchod kapitálový, jestliže mu náleží část nebo všecek kapitál. Avšak to na rozdělení důvodu vzniku důchodu nic nemění. Stejně tak v některých oborech pracovních dělníci musejí mítí svoje nástroje (v hornictví) a je v jejich důchodu obsažen nejen pracovní, nýbrž i z části kapitálový důchod a náhrada za opotřebení tohoto kapitálu (ostření a pod.).

Jakým způsobem toto rozdělení se děje, nemůže býti ustanoveno tak, aby byl číselný poměr vyjádřen. Jen po pravidlech ze zkušenosti nabytých můžeme pátrati a je stanoviti.

Jisto jest, že ten, kdo zaříditi chce si nějaký podnik, musí zodpovědět si otázku, v jakém rozsahu ho má zříditi, zdali a jaké stroje zavést, mnoho-li mohou státi suroviny, mnoho-li lidská práce, aby z tržní ceny, předpokládané za výrobek, byly hrazeny veškeré náklady a ještě zbyl důchod podnikatelský. Z této úvahy vidíme, že v nynější organizaci hospodářské jest to podnikatel, který dělá hospodářský rozpočet a podle toho, zdaří-li se mu docíliti příznivých podmínek výrobních, s výrobou započne neb jí zanechá, neb organizační plán změni. On jediný ze tří faktorů, které jsou účastny na čistém výnosu, nemá příjem určitý, předem smluvený a proto největší osobní interes na takovém rozdělení čistého výnosu, aby výroba také proň byla výnosná.

Důchod podnikatelský.

Ukázali jsme na příkladě shora, z čeho sestává. Důchod podnikatelův může sestávat také ještě z jiných prvků: 1. z mzdy podnikatelo vy, jestliže podnikatelovu práci hono-rujeme asi dle toho, mnoho-li se platiti musí řídícím silám úřednickým (ředitelům, prokuristům, správcům a pod.); 2. z kapitálového zisku podnikatelo va, je-li kapitálově zúčastněn, poněvadž by jinak peněžní hodnota kapitálu bez práce nesla jistý úrok, kdyby ji uložil ve formě zápůjčky. Tu vezmeme úrok při plné bezpečnosti, prosté riska a připočítáme k tomu odměnu za nebezpečí čili riskovou premií dle nebezpečnosti podnikání (vezmeme-li za základ úrok spořitelní 4%, připočítáme riskovou premií $\frac{1}{2}$, 1, $1\frac{1}{2}$ neb 2%, takže kapitál podnikatele zúročíme $4\frac{1}{2}$ —6%; je známo, že na př. u akcií předpokládá se nejmenší zúročení 5% a dle toho řídí se cena). 3. Podnikatelský zisk jmenujeme to, co z celkového podnikatelského důchodu přebude po odečtení obnosů uvedených pod 1. a 2. (podnikatelská mzda a kapitálový zisk). Nedosáhne-li podnikatelský důchod tohoto souhrnu, mluvíme o podnikatelské ztrátě.

Toto rozeznávání jest proto důležité, že z něho teprve lze posouditi výnosnost nějakého podnikání neb celých odvětví. Neboť připustíme-li, že by v závodě s podnikatelskou ztrátou podnikatel ochuravěl a musil svěřiti závod řediteli, pak nepnese mu event. ani tolik, jako kdyby bez riska kapitál svůj jinému zapůjčil.

Z uvedeného vidíme, že důchod podnikatelský jest závislý na tvoření cen nákladů výrobních a výrobu, že jest proto důchodem nejistým a na jeho místo může nastoupiti ztráta. Proto podnikatel musí hleděti nejvyššího hospodářského prospěchu, t. j. aby co nejlevněji vyráběl a nejdříve prodával, musí vyhledávati nejvýhodnější nákupní a prodejní prameny, voliti nejvýhodnější techniku. Tím ovšem slouží národnímu hospodářství celkovému a přejímá na sebe risko, spojené s každou činností, počítající pouze s pravděpodobnostmi, s každou spekulující činností.

Jeho důchod jest odměnou za to, že na vlastní nebezpečí k zúžitkování přivádí výrobní síly národního hospodářství způsobem, odpovídajícím potřebám spotřebitelů. Souhrn všech pod-

nikatelských důchodů jest tedy cenou, kterou společnost platí jim za řízení výroby a přivádění výrobků spotřebitelům.

V podstatě své jest tedy důsledkem organizace národohospodářské a právní. Národní hospodářství mohlo by býti také jinak organizováno, práce spojená s řízením výroby a přiváděním výrobku konsumentům na někoho jiného přenesena než na soukromého podnikatele. Avšak tu by musily býti změněny právní základy, tedy soukromé vlastnictví, svoboda smluvní, svoboda spotřeby a svobodné utváření potřeb, svoboda stěhování a volby povolání. Pokud trvají, jest podnikatelský zisk odůvodněn.

Z toho jest však zřejmo, že podnikatelský zisk není hospodářským příkazem, hospodářskou nutností, t. j. že neobjevuje se ve všech stupních vývoje organizace společnosti, že jest tedy příkazem čili kategorií historicko-právní, nikoli čistě hospodářskou.

Vždycky však, ať organizace společnosti jest jakákoliv, bude nutno odměňovati, tedy poskytovat důchod těm, kdož organizují výrobní síly, aby výrobky odpovídaly jakostí, množstvím a místním rozdělením potřebám měnlivým co do druhu, množství a jakosti. Pokud bude trvati svoboda spotřeby a svobodná volba prostředků k ukojení těchto potřeb, pokud nebudou předepsány každému porce co do velikosti, jakosti, druhu a doby konsumu určené, bude zde vždy osobní činnost, a osobní zdatnost k nakládání výrobními prostředky hospodářsky nevyhnutelno a tedy nutně odměnitelno.

Z toho však také plyne, že podnikatelský důchod stává se tím více důchodem z propůjčení kapitálu k výrobě, čím jest výroba stálejší, jednodušší, neměnlivým potřebám (jakostně a množstvím) sloužící. Jeho hospodářské oprávnění v dnešním zřízení (organizaci) národohospodářském spočívá v tom, že vede k tvoření kapitálu, a podpoře výroby, neboť hlavní přírůstek kapitálu přece jen jest z podniků (rozšířením jejich, zakládáním nových, účastenství na jiných, příbuzných neb různých pro zmenšení rizika).

Mluvíme-li zde o kapitálu, nemyslíme jen na výrobní statky, nýbrž na kapitál v širším smyslu vyjádřený v penězích, za něž lze výrobní statky opalčiti, tedy na kapitál výdělečný jako zjev hospodářství obchodového, tedy rovněž kategorie právní, ne hospodářská (viz str. XV.). Proto také v roz-

vahách čili bilancích přichází tento kapitál vyjádřený v penězích, v nichž vyjadřuje se také opotřebením prostředků výrobních (strojů, nástrojů, budov atd.), zvětšení hodnoty prostředků těch opravami, rozmnožení přikoupením, zmeušení odprodejem, sem zařadí se také obnosy za suroviny, pomocné látky, platy, mzdy, zásoby výrobků v ceně výrobní atd. Jestliže stržená suma za výrobky nestačí na krytí všech nákladů, jest zde ztráta, přesahuje-li náklady, jest zde zisk. Oba tyto výsledky pak uvádějí se v poměr ke kapitálu vloženému do podniku, a to v poměru ke stu. Dostaneme pak, kolik ze sta (procent) kapitálu obnáší ztráta neb zisk. V tomto kapitálovém zisku zahrnut je ovšem i zisk podnikatelský i kapitálový. Ale tak vyvinuly se věci u podniků akciových, kde jen nepatrná část akcionářů je činna jako podnikatel (správní rada a její výkonný komitét), kdežto ostatní vlastně mají jen nárok na zisk kapitálový. Podnikatelský zisk jeví se jednak v platu a tantiemě ředitele úřednického, jednak v tantiemě správní rady, za prvou organizaci závodu pak v zisku zakladatelském, t. j. odměněním, kteří závod zřídili, propočítavše jeho rentabilitu, dosáhnou snad patentů, zřídívše závod prospívající.

Dividenda na akcie připadající má býti vlastně jen zisk kapitálový, ovšem větší než by obnášel úrok z bezpečně uloženého kapitálu, poněvadž zde přistupuje risiko event. kapitálové ztráty. Dle tohoto výnosu děje se pak u jednotlivců a na trhu oceňování akcií. Předpokládá-li se, že při bezpečném uložení bez riska ponese kapitál 4%, může se očekávati u akcie dle výše riska podniku neb podniků té kategorie 4½, 5, 6% výnos. Je-li kapitál rozložen na akcie po 100 K a vynes 4½ K, bude nésti akcie v prvním případě pro soukromníka a na trhu (ne v bilanci akciové společnosti, kde je nominale potud, pokud není proveden odpis) cenu 100 K, v druhém (má-li nésti 5%) 80 K, v třetím (má-li nésti 6%) 75 K, tak aby pro nového nabyvatele dividenda 4½ K značila z ceny akcie 4½%, resp. 5%. resp. 6%.⁸¹⁾

⁸¹⁾ Tvoření ceny akcií na burse děje se ovšem spekuláčně, poněvadž počítá se s budoucí dividendou a dříve vyplacené dividendy jsou jen základem pro úsudek o stálosti výnosu. Proto mnohé akciové společnosti, které nechťejí, aby z jejich akcií stávaly se spekuláční papíry, hledí udržovati dividendu na stejné výši a při větším zisku raději značnou část jeho

Podnikatelský důchod je tedy, jak z uvedeného zřejmo, plně odůvodněn. Zdali ovšem každý zisk, zdali nevyužívá někdy podnikatel své síly, svého monopolního postavení ve výrobě k nepřiměřenému národohospodářsky nezdravému zvýšení svého důchodu a tím zdražení výrobku a vyloučení hospodářsky slabších z konsumu, jest ovšem otázkou, na níž jen v určitých případech lze odpovědět. Všeobecně nelze odsuzovati podnikatelský důchod, poněvadž dostává se za činnost směřující k lepšímu a většímu zásobení statky tedy za činnost národohospodářsky prospěšnou, která by vždy a za všech forem organizačních musila býti odměňována.

Z tohoto hlediska vycházejíce můžeme kritisovati jen v ý š i tohoto důchodu a pátrati, zdali jsou zde takové hospodářské zákony, které nepřipouštějí, aby libovolně rostl.

Řekli jsme již, že podnikatelský důchod závisí od rozdílu mezi celkovou docílenou cenou za výrobky a celkovými náklady na výrobky vynaložené (spotřebované věci, opotřebení stálého kapitálu, práv, nájemné, pacht, úrok z půjček, daně a dávky ze závodu ev. výrobku (ne osobní daň z příjmů podnikatele), pojištění, služné úřednictva atd. za určité hospodářské období. Tato výše bude záležitostí tedy od vlivů podnikatele: 1. na zmenšení úhrnné sumy nákladů a 2. zvětšení úhrnné sumy tržby za výrobky.

V celé řadě věcí nebude moci podnikatel působiti přímo a sám, pokud se tyto věci vyvinují v soutěži neb na základě společenských řádů. Nebude moci dle své vůle stanoviti úrokovou míru z úvěru ani cenu výrobků, ani cenu najímané práce. On může jen využiti vhodné příležitosti včas, on může organizací práce, správnou volbou techniky zvýšiti v ý k o n n o s t závodu a plně jí využiti jak co do jakosti, tak množství výrobku, může dobře organisovati odbyt, uzavřiti vhodné smlouvy, může dobře

převádějí na nový účet roku příštího, aby stálost dividendy zabezpečily. Spekulacní akcie mohou býti nejspíše ty, u nichž zisk kolísá podle celkového hospodářského stavu, podle konjunktury, ježto odbyt jejich výrobků jest spjat se zdarem neb nezdarem mnohých průmyslů domácích i cizích (na př. železářské akcie, u nichž větší neb menší zisk závisí na ruchu stavebním, průmyslu zpracovávajícího železo, dopravních podniků, vojenských a námořnických dodávkách, totéž při uhlářských akcích). Proto u nich vidíme daleko větší cenové změny než na př. u akcií pivovarských.

a včas nakoupiti surovin, dobře vybrati dělníky. Při tom budou tedy hráti roli jeho organizační a obchodnické schopnosti a dále jeho moc, kterou má v celkové organizaci hospodářské (obmezení konkurence kartelem, závislost kupujících na jeho úvěru, zálohy dodavatelům surovin, stálost neb nestálost zaměstnání dělnictva, dělnické byty a jiná zařízení, nutnost školenosti dělníka a pod.).

Závislost podnikatelského důchodu na okolnostech, které nejsou v moci podnikatele, má za následek, že důchody jeho jsou měnlivé a že často počítati musí se ztrátou. Proto výnosnost podniků nepočítá se z pravidla jinak než dle průměru několika (5—10) let. Hranici důchodu udati nelze, vyjímaje hranici spodní. Ta bude tvořena úrokem, který by dostal bez práce a bez rizika, kdyby kapitál uložil úplně bezpečně. Ale klesnou-li normální výtěžky na tuto hranici (na př. 4%), budou se různí podnikatelé chovati různě: nové podniky toho druhu nebudou zakládány a tam, kde není mnoho stálého kapitálu investováno (na př. faktorie na domácíou výrobu bavlněných látek), přestane se pracovati, tím množství výrobků klesne a ceny se zdvihnou; tam kde je mnoho kapitálu stálého vloženo (železářny, železnice, doly a hutě), obmezí se sice práce, ale pracuje se třeba se ztrátou podnikatelského zisku, aby byl využit kapitál stálý, zachovány cvičené pracovní síly, hrazeny úroky ze zápůjček a tak přetrvá se krise. Zvláštní stav nastává u malých živnostníků, malých rolníků a malých obchodníků. Takovéto podniky jsou více závody pracovními než kapitálovými, čili jejich výnos jest výnosem práce majitelovy. A tu ovšem značí klesnutí cen výrobků jejich tolik jako zmenšení mzdy. Oni nemohou závodů svého nechat, poněvadž na něm visí jejich existence, oni pracují dále, jen když uhájí holý život.

Je ovšem otázka, zdali jsou hospodářské zákony, dle kterých se vysoké zisky podnikatelské automaticky snižují, nízké zvyšují. Úplně teoreticky jest jisto, že vysoké zisky lákají podnikatele, že závodů toho druhu výroby zakládá se více, snižují se ceny výrobků a tím podnikatelské zisky. Obtížnější jest již přechod stávajícího závodu jednoho druhu na jiný, poněvadž to znamená ztráty kapitálové, neboť na př. přeměna cukrovaru v tkalcovnu znamená prodej cukrovarských strojů se ztrátou, stavební změny atd. Ale také odborná znalost nového odboru často tomu, kdo jej chtěl za dosavadní zaměnění, schází, takže

zvýšení zisku přechodem k výnosnějšímu odvětví výrobnímu jest začasť velmi obtížné a neproveditelné.

Spodní hranice podnikatelského zisku, o níž jsme shora mluvili, ukazuje nám také, zdali podnikatelský důchod klesá průběhem doby nebo stoupá. Trvalé klesání míry úrokové z kapitálů bezpečně uložených bude mít za následek také klesání úrokové míry kapitálů do provozování výroby zapůjčených, ale také spokojování se podnikatelů v konkurenci s menším ziskem. Mimo to stoupání vzdělání a množení kapitálu rozmnožují počet konkurujících podnikatelů, takže mnozí národohospodáři jsou toho názoru, že podnikatelský zisk má tendenci klesající.

Kapitálový důchod. Kapitálový zisk, úrok, renta, čili že jsou všechno ony částky výnosu nějaké výdělkové činnosti, které přičítají se kapitálu, čili o nichž jednotliví hospodáři myslí, že pomoc kapitálu k docílení celkového výnosu jest jimi přiměřeně odměněna nebo oceněna. Tento obnos může býti buď čistý anebo hrubý úrok. Má-li se z tohoto obnosu ještě hraditi opotřebení kapitálu, risiková premie a jiné výlohy, mluvíme o hrubém úroku, hrubé činži; kdežto čistým úrokem, čistou činží jest hrubá činže, zmenšená o tyto náklady. Platí-li na př. z dílny činži a jest to činže hrubá, musí se odraziti daně, přírážky, poplatky z nájemného, udržování, kvota pojišťovací, umořovací a risiko pro případ neprojetí (resp. opět kvota z celého domu), kvota z nákladu správy domu (domovník, úklid domu, chodníku atd.) a teprve zbytek je čistá činže.

Tento úrok, rentu, činži stavíme do poměru ke kapitálu zase tak, že počítáme na 100 kapitálu a dostáváme úrokovou míru, vyjádřenou v procentech. Obráceně zase můžeme kapitalisovati výnos, rentu, čistou činži a úrok. Nese-li dům čistých 10.000 K, bude jeho kapitalisovaná hodnota na 4% 250.000, na 5% 200.000 K (dle pravidla: $4:100 = 10.000:x$), čili čistý výnos násobím 100 a dělím sazbou, kterou chci, aby mi vložený kapitál nesl.

Kapitálový zisk jest buď

1. původní, jestliže vlastník kapitálu do svého vlastního podniku ho vloží a úrok si počítá (na př. dle obch. zákona rakouského veřejný společník z vloženého kapitálu má nárok na úrok a teprve přebytek je čistý zisk), nebo vymíněný,

smluvený, a to buď úrok zápůjčkový, je-li do podniku zapůjčen kapitál, sestávající z věcí spotřebitelných, a vrátí-li se má stejné množství věcí toho druhu, nebo odměna za propůjčení statků trvalých k užívání s tím, že bude vrácena tatáž věc.

Dle tohoto rozdělení budeme pokračovati a promluvíme nejprve

1. o úroku původním, čili kapitálovém zisku podnikatelově;
2. o úroku zápůjčkovém;
3. o úplatě za používání věcí trvalých (činži, pachtovním).

a) Kapitálový zisk podnikatele.

V každém zřízení hospodářském část výtěžku musí býti přičtena tomu, že užívá se k výrobě kapitálu t. j. výrobních prostředků, tedy kapitálu výrobního. Pracuje-li se pouze rukama, docílí se menšího výsledku než pracuje-li tentýž člověk nástrojem (pákou, motykou, rýčem, jehlou) a ještě většího výsledku, pracuje-li zdokonaleným nástrojem nebo strojem (jeřábem, rýpadlem, šicí strojem). Aby však tato větší výrobnost nastala, jest potřebí, aby člověk dovedl tyto pomůcky udělat, poněvadž příroda je nedává a dále aby dovedl těchto pomůcek užívat. To by stačilo prostě k výrobě technicky. Hospodářsky však jest potřebí, aby člověk těchto pomůcek dovedl užívat hospodářsky t. j. aby výsledek jejich byl nejen větší, nýbrž také výnosnější.

Představme si úplně v sebe uzavřené hospodářství. Tu uvidíme, že nežli se může nějakého nového způsobu výrobního užití, jest potřebí, aby byly opatřeny závody, které by stroje udělaly, suroviny, dělníky atd. zaplatily, musí zde býti síly dělnické, které s nimi dovedou zacházet a jmění, kterým by vydržena byla výroba strojů, instalace jejich a výroba výrobků až do jejich prodeje. Dělníci, kteří staví závody k výrobě strojů, vyrábějí tyto stroje a instalují je, nevyrábějí statky spotřební, nýbrž teprve prostředky (stroje) k výrobě statků spotřebních a účastní se, jak jsme viděli, přece na rozdělení jinými vyrobených spotřebních statků, takže tito jiní musejí vyrobiti spotřebních statků pro větší množství lidí. Není-li možna tato dostatečná výroba spotřebních statků, není-li zde dosti jmění,

keré by — bez újmy této výroby — mohlo býti vloženo do výroby strojů, bude výroba jejich díti se pomaleji, po případě nebude na čas vůbec možna, poněvadž nejprve zachování života, pak jeho zdokonalení. Jestliže podaří se v tomto uzavřeném hospodářství část strojů vyrobiti, vzroste pomocí jejich množství spotřebních statků, poněvadž jich vyrábějí více ve stejné časové periodě, uvolní se pracovní síly a vzroste jmění a bude moci býti překročeno k rychlejší výrobě strojů a jejich pomocí k zvětšení množství statků spotřebních. Budou tedy stroje, kapitál, míti i zde zvětšený výnos v zápětí. K tomu, aby byl vyroben pluh, bylo potřebí, aby po určitou dobu byli živeni dělníci dobývající rudu, připravující železo a zhotovující pluh. Jestliže tímto pluhem hluboko zorané pole dá mi zvětšený výnos než rozrypané dřevěnou sochou, mohu srovnati obět učiněnou na výrobu pluhu na stacích spotřebních a vzrůst statků spotřebních následkem používání pluhu. Kapitál zvětšuje výrobnost a správně jsa použit ve výrobě zvýší také výnos. O toto správné použití a využití kapitálu ve výrobě stará se podnikatel, jestliže přejdeme z uzavřeného hospodářství do hospodářství obchodového. Zde uvidíme tentýž zjev pokud jde o celý výdělkový kapitál, nejenom výrobní. Výrobností kapitálu jest odůvodněno, proč každý podnikatel chce míti svůj kapitál do podniku vložený docíleným ziskem podniku zúročen, proč dále také ti, kteří věnují kapitál výdělečné, ne výrobní činnosti (obchodník nakoupí zboží za účelem zcizení dalšího), mají nárok na kapitálový zisk, poněvadž kapitál umožňuje jim řádně, věas a účelně byt užit, výdělkovou činnost.

Jak veliký bude tento úrok, závisí na kapitálovém trhu a na potřebách lidí. Kdyby potřeby lidské byly malé a neměnnivé a kdyby výrobní metody byly stálé a neměnnivé, nahromadilo by se tolik kapitálu, že by cena výrobku klesla na náhradu nákladů pracovních a kapitálových. Poněvadž však potřeby lidské rostou (již také proto, že obyvatelstva přibývá) a mění se také dle druhu, poněvadž technika výrobní stále se zdokonaluje a mění, nemůže nastati tento stav klidu. Množství kapitálu bude vždy obmezené, poptávka však po spotřebních statech vlastně ve skutečnosti neobmezená (i co do množství, ale obzvláště co do druhu a jakosti mají vždy veliké vrstvy řadu potřeb, jichž ukojení se vzdáti musejí pro vysokou cenu oněch statků, ale přistoupí okamžitě k ukojení

jich, jakmile výrobní technikou nebo dopravou se zlacíní, na př. lepší druhy mouky, prádlo nebo káva, čaj, cukr jindy a při nynější výrobě a dopravě), takže ani u nejbohatších národů k takovému klidu výrobnímu a spotřebnímu nedojde.

Úrok zápůjčkový.

Poskytnutí zápůjček děje se nyní z největší části v penězích. Mohlo by však býti také ve věcech jiných, avšak zastupitelných, t. j. věcech, při nichž nezáleží na tom, aby to byla tatáž věc, která se má vrátiti, nýbrž věc stejného druhu (hektolitr pšenice ve váze 80 kg, kopa vajec a pod.). Zápůjčka značí tedy, že věci (peníze) přejdou do vlastnictví vypůjčovatele, do volného jeho nakládání s nimi, užívání a požívání jich. Odměna za toto poskytnutí věci (peněz) zove se úrok. Jeho výše řídí se pravidly o tvoření cen a spočívá důvod v tom, že pro vypůjčujícího (dlužníka) má vypůjčený kapitál ihned význam a větší hodnotu než na př. po roce (poněvadž s ním může na př. vydělávat, poněvadž chce zakoupiti spotřební statky hned, ale vlastní kapitál bude míti až po roce). Potřebuje-li 1000 K ihned, mají proň větší hodnotu než 100 K, které může dostati až po roce, nebo vlastní peníze, které má dostati po roce, mají proň menší hodnotu než cizí peníze, které může zápůjčkou dostati ihned. Proto je dlužník ochoten zaplatiti zpět po roce více než 1000 K, na př. 1050, nebo přijati hned méně než 1000 K, na př. 950 K, a zaplatiti po roce 1000 K. Tuto vyšší hodnotu příkládá dlužník kapitálu proto, že má velmi nutnou, neodkladnou potřebu (což bude u zápůjčky k účelům spotřebním) nebo proto, že očekává, že pomocí kapitálu vypůjčeného vydělá více než obnáší úrok, který má dáti věřiteli, čili je ochoten část očekávaného kapitálového zisku dáti věřiteli svému jako odměnu za propůjčení kapitálu výdělkového. Tento druh zápůjček jest v obchodovém hospodářství nejobvyklejší a nejrozšířenější.

U toho, kdo poskytuje zápůjčku, jest pro stanovení úrokové výše rozhodným nejprve užitek, který může míti z kapitálu, kdyby ho sám použil, dále míra zabezpečení placení úroku a zpět zaplacení kapitálu se strany dlužníka, takže bude od dlužníka, který poskytuje menší jistoty, požadován zvýšený úrok (připočte se risiková premie), počet nabízejících kapita-

listů a množství kapitálu, dále okolnost vzrůstá-li kapitál (spori-
vostí obyvatelstva) a tím lze pro budoucnost čekati zvyšování nabídky.

U toho, kdo zá půjčku přijímá, bude padati na váhu počet kapitál hledajících a velikost jeho (bude odvislo od vzrůstání neb klesání podnikavosti), hodnocení nabízených kapitálů (velikost jejich, doba, na jakou jsou nabízeny, jak mají býti splaceny, k jakým účelům mají sloužiti, platební síla dlužníka, závislá od jeho jmění neb výnosnosti použité půjčky). Tyto vlivy a úvahy narážejí na sebe a způsobují klesání neb zvyšování míry úrokové, zvětšování neb zmenšování snah podnikatelských i tvoření kapitálu spori-
vostí a investicemi. A to právě působí vyrovnávání míry úrokové, ovšem hlavně v jednotlivých skupinách úvěrových, poněvadž mezi majiteli kapitálu budou vždy dvě veliké skupiny: jedni, kteří kladou největší váhu na bezpečnost svého kapitálu a stálost úrokovou spokojující se raději s menším úrokem, mají-li kapitál bezpečně uložený, na trvale stejný úrok: sem náleží hypotekární půjčky prvního pořadí, svěřování peněz velkým peněžním ústavům (které ručí vedle těch, jimž kapitály samy zapůjčí), spořitelnám, velkým bankám, ukládání peněz do zástavních listů hypotekárních, státních, zemských a obecních dluhopisů, do prioritních obligací železničních čili do půjček, při nichž jde o trvalé bezpečné uložení peněz, pročež také takové papíry nazýváme ukládacími. V této skupině tvoří se úrok samostatně. Také ti, kdož potřebují tento druh úvěru, hledí co možná nejvíce zvětšiti bezpečnost kapitálu, aby do-
cílili snížení úroku (půjčka do malé výše ceny zástavy (na př. 40—50%, okamžitá výplata vkladu na požádání, rozmnožení rezervních fondů, výhodný kurs při emisi papíru, aby možná ztráta kolísáním kursu byla zmenšena a pod.). Tím vyvinuje se v této skupině průměrný, po delší dobu trvající stálý úrok.

Druhá skupina zapůjčovatelů dává přednost vyššímu zúročení při krátkodobých půjčkách, berouc na sebe risiko a zmenšujíc ho jen krátkostí doby od poskytnutí půjčky do splacení (půjčky na ruční zástavu, směnky, lombard, eskont, kontokorentní půjčky, repart a pod.). Zde oběh kapitálu jest rychlejší a úroková míra přirozeně měnlivá dle kapitálové nabídky a poptávky po něm. Úrok kolísá zde kolem

průměrného úroku prvé skupiny a to nepochybně dle délky a bonity dlužníka a jeho obchodu. Na tento druh úroku má veliký vliv eskontní sazba cedulové banky, jak jsme již vyličili.⁸²⁾

Činže ze statků trvalých.

Vedle statků spotřebních, které jediným aktem spotřebním zanikají, jsou také statky, kterých užíváme delší dobu, které se jen částečně opotřebují a po delším užívání teprve stanou se neužitnými. Tyto užitné statky jednak nemovité (půda, budovy), ale také movité (nábytek, nástroje a pod.) mohou býti přenechány jinému k užívání bez převedení vlastnictví, nýbrž jen půjčkou, nájmem, pachtem. Za toto přenechání, užívání platí uživatel majiteli věci také „úrok“, činži, pachtovné. V této činži jest u věcí, které delším užíváním se zužijí a stanou se neupotřebitelnými, obsažen nejen úrok z kapitálu, nýbrž i náhrada za ubývající kapitál. Kupujeme-li dům, tu od výnosu jeho odrazíme nejen daně, přírážky, výdaje se správou, risikovou premii na nepronajetí bytů, nýbrž také jisté procento k umoření stavebního nákladu (neb pozemku). Předpo-

⁸²⁾ Hainisch ve své knize Die Entstehung des Capitalzinses uvádí, že dobytek jest prvním typem kapitálu a proto také název od caput, capita (čti kaput, kapita), t. j. hlavy.

Tyto hlavy (capita) rozmnožují se mladými, přírůstkem, poněvadž u pastevních národů je pastvin dosti, s ošetřováním dobytka práce malá, mléko, sýr dodají pak živobytí, jsou mláďata přírůstkem, výnosem hospodářství asi ročním, a proto úrok u všech národů platil se na rok a obnášel hodnotu telete, které počítalo se za $\frac{1}{2}$ krávy. Proto v Egyptě zápůjčkový úrok obnášel 33 $\frac{1}{2}$ %. Za zápůjčování dobytka rozšířil se tento zvyk v rolnickém hospodářství na zápůjčky obilí a pak na jiné věci. Dle toho původ úroku jest v zápůjčce, ne v podnikání. — Dle Roschera byl u Visigotů dle zákona úrok mezi 12 $\frac{1}{2}$ —50%; ve 12.—14. století v Anglii 20%, městské půjčky frankfurtské umístěny ve 14. století na 13, 18, 26, 45%. V jižní Americe a na západě Unie dosud úrok při plné bezpečnosti 12%. V Holandsku koncem 17. století vzhledem k hospodářskému rozvoji 2 $\frac{1}{2}$ %. V Anglii zákonný úrok za Jindřicha VIII. 10%, pak 8%, r. 1651 6%, počátkem 18. století 5%, r. 1757 konvertován celý státní dluh na 3%, roku 1884 pokus konvertovati na 2 $\frac{1}{2}$ % se nezdařil úplně. Snížování úroků podněcuje podnikavost a teprve kdyby úrok klesl na možné minimum, přestalo by spoření a tvoření kapitálů.

kládáme-li na př., že dům vydrží býti domem obytným 80 let, měli bychom vlastně dávatí stranou z činže vybírané takový obnos, aby za 80 let tvořil, zúročen normální sazbou, stavební náklad domu, abychom nový dům za naschráněný kapitál mohli postavití. Jestliže spotřebujeme celý čistý výnos z domu, pak zmenšujeme svůj kapitál v domě uložený o tuto um o ř o v a c í částku čili amortisační kvotu. Jest tedy v činži tato amortisační kvota zahrnuta a teprve zbytek jest vlastně skutečná úplata za používání, kdežto um o ř o v a c í částka jest náhrada za zužití kapitálu.⁸⁹⁾

⁸⁹⁾ V praxi ovšem věci ty dějí se jinak a obzvláště daňové zákonodárství o osvobození novostaveb, přestaveb a přístaveb od daní, někdy i přírážek, možnost většího zastavení novostavbou do hloubky, výšky i prostoru, vzrůstání ceny pozemků stavebních směrem ke středu města, vede k anomaliím, že na př. dvouposchoďový dům stejné výměry plošné a v téže poloze, bude podnikatelem poměrně (dle výnosu) výše ceněn, než tříposchoďový, t. j. nese-li každý za přízemí a každé patro po 1000 K čistě čili dvouposchoďový vynes 3000 K, tříposchoďový 4000 K, bude snaha podnikatele zaplatiti na 65% kapitalisaci 3000 K čili oba po 60.000 K, poněvadž počítá se pouze s plochou, která může býti zastavena 4 poschodími a je výhodnější dáti za 2poschoďový dům kapitalisaci na 5% než za 3poschoďový cenu rovnající se 6%ní kapitalisaci, poněvadž místo těchto obou domů postaví se dva stejně velké a stejně výnosné domy. Proto vidíme, že ve velkých městech mizí nejprve přízemní, pak jednoposchoďové, , pak dvouposchoďové domy, poněvadž může zaplatiti podnikatel za přízemní dům v jisté poloze s čistým výnosem 1000 K cenu rovnající se 50násobnému výnosu (2% kapitalisaci) čili 50.000 K za jednoposchoďový se stejným výnosem za jedno patro, tedy s čistým výnosem 2000 K jen 25násobný výnos čili 50.000 K (4% amortisaci, za dvouposchoďový s výnosem 3000 K jen asi 17násobný výnos čili 50.000 K (více než 5½% kapitalisace). Je přirozeno, že k prodeji bude lákán nejvíce první, poněvadž na domě, který koupil třeba na 4% výnos, vydělá a roční úrok z obdrženého obnosu ve spořitelně bude činiti 2000 K, místo dnešního příjmu 1000 K. Také druhý bude lákán k prodeji, poněvadž bez práce a bez rizika bude míti stejný důchod. Třetí počká, až vyprodají se předchozí. Vidíme, že pozemková potřeba amortisaci silně zmenšuje. K tomu daňová zákonodárství, osvobozující novostavby od daní, působí, že výnos, který má narůstí předem, se eskontuje, že ten, kdo kupuje starý dům na sbourání a postavení nového, rozdělí se o osvobození domu nového s dosavadním majitelem starého domu, zvýšiv mu tržní cenu. O tom podrobněji při pozemkové reformě.

Tato umořovací srážka má velikou důležitost tam, kde ve výrobě používá vlastník statků trvalých. Do nákladů výrobních smí totiž započítati pouze opotřebení, amortisační kvotu, která ovšem bude různá dle toho, jak věci opotřebení podléhají (jiná při budovách, vyšší při strojích a u těchto opět vyšší u strojů, které jsou v technickém vývoji a stálých změnách než u strojů, u nichž technické zdokonalení na dlouhou pravděpodobně dobu dosaženo).

U půdy, která je nezničitelná, není amortisace žádná. Budeme-li ji oceňovati dle výnosu, musili bychom správně vzíti nekonečné množství výnosů, poněvadž je právě nezničitelná. Ale právě u všech trvalých statků jest cena jejich u srovnání s úhrnem všech užitků, které mohou poskytnouti, tím menší, čím na delší dobu jsou tyto užitky rozděleny, poněvadž vzdálené užitky nemají pro nás v úvahách hospodářských významu. Tak půda by musila míti nekonečnou hodnotu, kdybychom za základ položili nekonečné množství výnosů. My položíme za základ k ocenění 20, 25, 30 výnosů dle možnosti jejího využití. U stroje budou nám vzdálené užitky také proto lhostejny, poněvadž počítáme s novými technickými vymoženostmi, které užitečnost stroje ohroží.

Renta pozemková. V řídce obydlených krajích, kde půdy byl nadbytek a patřila prostě tomu, kdo se jí zmocnil a ji obdělal, nebylo vlastně žádného důchodu z půdy. Její plody jsou v takovém stavu buď volně nabyvatelný (tráva na lučinách, pastvinách, dříví v lesích) nepatříce nikomu jako půda, na níž vyrostly a, byly-li vzdělány, dostane se výnos, v jehož ceně potřebí jest nahraditi jen práci a vynaložený kapitál. Půda nepřejde do výrobku, nezmenší se, sama se obnovuje. Tu nemůže vzniknouti důchod z půdy.

Jinak se mají věci, je-li všechna půda, nebo aspoň ona část půdy, která má význam hospodářský, v užívání, není-li možno volně prováděti její přivlastnění. Půda nabude hodnoty, svádějí se o ni boje a zápasy, ale zůstává přece stále v rukách těch, kdož žijí a chtějí žíti z plodů půdy, není předmětem směny, koupí.

Teprve v peněžním hospodářství, kdy také půda cení se v penězích a lze ji nabýti za peníze, kdy také půda stává se kapitálem, a každý kapitál nese úrok, docházíme k důchodu z půdy čili pozemkové rentě.

Představme si krajinu úplně oddělenou od ostatního světa s plodností půdy téměř stejnou, se stejně vzdáleným trhem, takže dopravní výlohy jsou stejné, pěstují se tytéž rostliny všude, obyvatelstva je málo, půdy hojnost, pracovních sil a kapitálu potřebného k obdělávání dosavadní a k přibírání nové půdy dostatek. Tu ceny musí se rovnati náhradě do půdy vloženého nebo opotřebovaného kapitálu a odměně za vynaloženou práci.

Avšak takto podmínky výrobní nikde nejsou. Jsou různé posunuty, jedny pozemky jsou plodnější než druhé, jedny jsou blíže k trhu než jiné, pěstují se různé rostliny (zelenina — luka), pracovních sil někde hojnost, jinde málo a dle toho cena pracovní síly různá, vkládá se kapitálu do půdy více nebo méně (umělá hnojiva), plochá půda jest plně téměř zabrána.

Z toho ovšem plyne, že náklady na vyrobení jednotky (hektolitr obilí) nějaké plodiny budou různé. Víme však z nauky o tvoření ceny, že se tvoří podle nejvyšších nákladů, je-li poptávka aspoň rovna nabídce. Jestliže tedy je potřeba všech výrobků dobrých i špatnějších půd, blízkých i vzdálených, lacinými i drahými pracovními silami, množstvím vloženého i opotřebovaného kapitálu a s malým kapitálem obdělávaných, pak bude cena plodin rovnati se výrobním nákladům potřebným na jednotku plodin pozemků nejméně úrodných, nejvzdálenějších, drahými pracovními silami a množstvím kapitálu obdělávaným. Všecky ostatní pozemky, které jsou buď úrodnější nebo bližší nebo lacinějšími pracovními silami a s menším vynaložením kapitálu obdělávány, obdrží za svoje plodiny více než náhradu pracovních a kapitálových nákladů. A toto více sluší přičísti zvláštním hospodářsky důležitým vlastnostem půdy, její úrodnosti, poloze, lacinějšímu obdělání atd. a to nazýváme důchodem z půdy čili rentou pozemkovou.

Jestliže poptávka po plodinách bude větší a intenzivnější než nabídka zahrnující v sobě pozemky nejnevýhodněji vyrábějící, stane se důchod pozemkový všeobecným, ovšem nestejně velkým a bude se měniti se změnou podmínek, se změnou pěstování různých plodin, jak jsme vyložili při Thünenových kruzích na str. 62.

Budou tedy čtyři důvody vzniku pozemkové renty:

1. různá plodnost pozemků se stejnými plodinami;
2. různá poloha pozemků k hospodářskému a tržnímu ústředí;
3. různé množství práce a kapitálu k dosažení stejného výnosu;

4. poptávka převyšující výnosovou způsobilost půdy (na př. následkem vzrůstu obyvatelstva).⁸⁴⁾

Pozemková renta bude se tvořiti za různých podmínek dle toho, k čemu pozemek jest určen a poněvadž půda slouží buď k zemědělské a lesnické výrobě nebo k hornictví nebo k zastavění budovami, musíme lišiti pozemkovou rentu zemědělské a lesní půdy, hornické půdy a rentu polohy čili rentu městské půdy.

Pozemková renta zemědělská nejvíce padá na váhu. Je ovšem odvislá od přízně přírody, ale poněvadž na půdě musí býti hospodařeno a nezáleží jenom na tom, jak se půda vzdělává, nýbrž jaké plodiny se pěstují, jak celý zemědělský podnik se řídí, jest v čistém výnosu nejenom pozemková renta (jako důchod kapitálový), nýbrž také odměna za práci rolníkovu a jeho podnikatelský důchod za řízení výroby a prodeje. Poněvadž její zmenšení, zvětšení neb pominutí jest odvislo od ceny výrobků půdy, podléhá tedy zákonu o nabídce

⁸⁴⁾ Nauka o rentě pozemkové prvního ocenění došla u anglického národohospodáře Davida Riccarda, který ji však založil jen na rozdílech úrodnosti pozemků, jejich polohy a rozdílech ve výnosu při použití pracovních sil a kapitálu v periodách po sobě následujících. Vycházejí od předpokladu, že lidé obdělávají nejprve půdu nejúrodnější a když její výnos nestačí, sáhnou k méně úrodné, čímž náklady pracovní a kapitálové na jednotku výrobní vzrostou a musí tedy cena vzrůstí (jinak by nemohla tato půda býti obdělávána), a dostanou majitelé půdy úrodnější a bližší diferenční důchod, rovnající se rozdílu mezi vyššími výrobními náklady špatnějších a vzdálenějších pozemků a výrobními náklady lepších a bližších, které nestoupily. Pokusí-li se majitelé pozemků úrodnějších zvýšiti výnos větším vynaložením práce a kapitálu, tu dle zákona o klesajícím výnosu půdy jejich výrobní náklady na jednotku stoupnou a jest také tento způsob rozmnožení statků spotřebních (plodin) možný při zvýšení cen za jednotku. Myslílo se, že pozemková renta jest speciálním důchodem z povahy půdy plynoucím. Ve skutečnosti není tomu tak, neboť vždycky prodávají — jak z nauky o tvoření cen jest jasno — při stejných cenách podnikatelé s různě vysokým ziskem dle svých výrobních nákladů, ať se již jedná o výnos půdy nebo jiné výroby.

a poptávce, může býti konkurencí velmi vzdálených, lacino vyrábějících zemí cena a tím i renta pozemková stlačena, zlepšením výrobní techniky, zavedením kultury výnosnějších plodin zvýšena. Toto kolísání renty pozemkové má býti odstraněno umělými prostředky, na př. ochrannými cly proti soutěži cizokrajné.

Renta hornická jest přirozeně ještě nejistější a kolísavější než zemědělská, poněvadž vždycky jest nejisto, mnoho-li a jaké kvality hornin v půdě jsou a jakého nákladu na jich dobytí bude třeba a jaká bude cena docílená pod tlakem konkurence. Rentou bude to, co z hrubého výnosu po uhrazení výloh pracovních a kapitálových zůstane.

Městská renta nevzniká prodejem výrobků neb částic půdy, nýbrž změnou určení půdy, změnou využití půdy k stavebním účelům nebo změnou významu polohy půdy vzhledem k okolí.

Na obvodu města jsou hospodářské usedlosti, a půdy používá se k účelům zemědělským. Její cena vzhledem k blízkosti trhu stoupla. Město se však rozšiřuje, je nedostatek laciných bytů. Bude hojně těch, kteří se budou ucházeti o koupi pozemků nejbližších městu, aby na nich vystavěli domy. Tato konkurence způsobí stoupnutí cen půdy a ta poroste dle toho, jak odhadují uchazeči výnos domu, který na pozemku by postavili. Z polí těch stanou se také v kalkulaci rolníkově stavební pozemky, také on hodnotí je mnohem výše než pole. Dali-li za pozemek 1600 K, hodnotí ho jako stavební místo třikrát, čtyřikrát, snad desetkrát dražší, dle toho, jaký lze docílit výnos. Prodali-li ho za tuto zvýšenou cenu, kterou by za pole, kdyby zůstalo svému určení, nikdy dostati nemohl, dostává cenu, která se rovná rozdílu mezi kapitalisovanou cenou pozemku polnímu hospodářství určenému a cenou docílenou za pozemek jako stavební, o tento rozdíl větší se jeho jmění a důchod z něho plynoucí.

Ten, kdo na tomto pozemku postaví dům za určitý stavební náklad, bere činži a bude mít jistý čistý výnos (po všech srážkách, o nichž jsme již mluvili), čili bude mít pozemkovou rentu. Dle její předpokládané výše bude platiti pozemek stavební.

Poněvadž v každém větším městě utvoří se jistá obchodní a společenská střediska (kostel na malém městě jest bod, kolem něhož se usazují obchodníci, stejně náměstí), v nichž je velká

poptávka po krámech, bytech, kancelářských místnostech a zvyšuje se tím činže. Poněvadž náklady na dům se nezvětšují, roste výnos, roste pozemková renta, poněvadž důvodem vzrůstu činže je poloha pozemku. Tento vzrůst pozemkové renty jest ovšem pro dočasného majitele, který ji kapitalisuje při prodeji domu, takže roste cena kapitálu do těchto domů uložená. Tato renta může vznikati uměle (vedení elektrické tramwaye na periferii města, vede ke zvýšení cen pozemků, poněvadž ti, kdož bydliti chtějí levněji a mají zaměstnání uvnitř města, budou konkurenty na byty, zřízení parku neb veřejných sadů vůbec působí stejným způsobem. Naproti tomu může přesunutí stavební ruch celé těžiště do jiného místa, jistá komunikace může způsobiti klesnutí renty v jiném místě.⁸⁵⁾ Obliba určitých míst, konkurence nájemníků vede k pozemkové rentě městské často měnlivé. Tento vzrůst způsobuje často, že není potřebí mysliti na amortisaci stavebního nákladu, je-li dům v dobré poloze, jak svrchu jsme vyložili.

Všecky tyto změny pečlivě sleduje pozemková speculace, která počítá se stoupáním pozemkové renty, využívá svého vlivu ve veřejných korporacích, aby podmínky vzrůstu ceny pozemků přivodila a vyčkává, snažíc se docíliti větší ceny, než zač koupila s připočtením úroků. To ovšem zřídka se zdaří, vyjímaje obzvláště výhodný nákup neb bezohledné využití mocenských poměrů.⁸⁶⁾

⁸⁵⁾ Na př. v Praze veliký vzrůst činžovního města Vinohrad bez současného pohodlného spojení Starého města s Letnou a vyvolání stavebního ruchu komunikacemi na této straně města posunul střed Prahy z Celetné ulice, Staroměstského náměstí, Karlovy ulice na Příkop a pak stále výše na Václavské náměstí, Vodičkovu a Jindřišskou ulici a to tím spíše, že také spojení Starého města s Novým městem nebylo rozřešeno. Staré město stalo se periferií všeho na pravém břehu vltavském a míjelo je také obyvatelstvo levého břehu, jsouc dováženo pohodlně na Václavské náměstí. — Tramway Spálenou ulicí odvedla spoustu obecnstva třídě Jungmannově, tramway Ječnou ulicí pasanty ze Žitné směrem na Vinohrady (ne naopak vzhledem k terénu).

⁸⁶⁾ Když na př. někdo, kdo má moc v obci, prosadí plán polohy, při němž umístí rozsáhlé náměstí na pozemky nějaké usedlosti, koupí ji lacino a prosadí změnu plánu polohy tak, že z náměstí nařezou se bloky domů a tím stane se lacino odprodátná nezastavená plocha plochou stavební a pod., machinace „samosprávné“.

Jisto jest, že v pozemkové rentě městské jest mnoho zisků bez jakékoli zásluhy vlastníkovy a že má oprávnění snaha obrátiti tyto zisky ve prospěch všeobecnosti, která má hlavní podíl na jich vzniku (zdanění stoupající renty pozemkové ve prospěch obcí a pod.).

Soukromohospodářsky jest tedy renta pozemková obdobná rentě kapitálové s tím rozdílem, že plyne z půdy a to buď že na půdě hospodaří vlastník sám, nebo že propachtuje a dostává bez práce rentu jako při zápůjčce kapitálu. Poněvadž však půda jest nezničitelná, jest pozemková renta čistým výnosem, kdežto při kapitálové rentě musím odpočítati od výnosu upotřebené statky nebo opotřebení kapitálu a risikovou premii. Proto pozemková renta má ráz věčné renty, trvalé a dle toho je také kapitalisována procentem obvyklým v té které době, takže její kapitalisovanou cenu v prodejní ceně půdy nabývá prodavač a pro kupce zde prožatím není renty.⁸⁷⁾

Tuto bude míti teprve tehdy, jestliže se mu podaří zvýšiti výnos nad míru, na základě níž nakupoval. To ovšem při rychle měnlivých konjunkturách vede k spekulativním obchodům tím spíše, že zvyšováním ceny jest hypotekární zadlužení usnadněno.

Odtud při městské rentě snaha zvyšováním činží dosíci rentu pozemkovou. Tomu ovšem napomáhá značně měnění skutečné výše daně činžovní zvyšováním přírážek, kteréž zvýšení se přesunuje na nájemní činže se snahou po zaokrouhlení nahoru. Malé snížení daně pak neobjeví se ve snížení činže, nýbrž majitel domu hledí ubájeti starý hrubý výnos a tím zvětšiti čistý výnos a rentu pozemkovou.

U zemědělské renty nastává stoupání zvýšením ceny plo-
din. Stane-li se tak uměle, totiž clem obilním v zemi, která potřebuje dovoz obilí z ciziny, může to míti velmi zlé národo-
hospodářské účinky. Clo ochranné v zemi, kde není potřebí dovozu, která sama vyrábí nad potřebu obyvatelstva, může míti

⁸⁷⁾ Trvalé stoupaní míry úrokové má za následek klesnutí cen půdy, poněvadž počítá se rovněž s trvalým úrokem z peněz do půdy vložených, tedy o něco větším než je na př. úrok z ukládacích papírů, spořitelních vkladů, a prodavač počítá, mnoho-li mu tržní cena takto uložená vynese a spokojí se eventuelně s nějakým snížením příjmů, poněvadž zmenší se risiko. Trvalé klesnutí úrokové míry zvyšuje z téhož důvodu ceny.

jen ten význam, že zabráněn je do země dovoz odtamtud, kde výrobní náklady na obilí jsou tak nízké, že by se mohlo obilí to prodávati v zemi bez ochrany celní pod výrobní náklady domácí obilní produkce. Cena domácího obilí bude se při nadbytku jeho tvořiti neodvisle od cla dle pravidel volného trhu. Jestliže však domácí produkce nestačí a je třeba dovozu z ciziny, tu clo působí ke zvýšení ceny domácího obilí aspoň na výši, která se rovná ceně cizího obilí na našem trhu zvětšené o clo. Jestliže by mohlo býti prodáváno na př. ruské žito za 10, domácí za 12 a clo obnáší 5, docílí se, je-li potřebí nutně ruského žita, ceny 15 za domácí i ruské žito. Jestliže není potřebí dovozu, docílí se za domácí 12. Jestliže však jak naše, tak cizí (ruské) žito by mohlo býti prodáváno u nás jen za 12 a je-li clo 5 a musí býti ruské žito k nám přiváženo, bude se pohybovati cena žita u nás na trhu kolem 17. Tyto vysoké výnosy způsobují stoupání renty, pozemkové, při převodech nemovitého majetku kapitalisování této renty, snadnější zadlužení a tím také větší věna dcerám, větší podíly synům, kteří se neujmou usedlosti, snadnější dělení usedlostí (poněvadž menší výměra pozemků stačí k výživě rodiny). Jestliže zvýšené ceny současně nepůsobí k větší intenzitě hospodaření a odstranění nedostatku plodin a nutnosti dovozu, má každé snížení cla za následek klesnutí cen, klesnutí pozemkové renty a nebezpečnou krizi zemědělskou, poněvadž stálý kapitál (v pozemcích) je veliký, dluhy dlouhodobé trvale stejně zúročené i při klesajícím výnosu. Ovšem vede-li takovéto klesání pozemkové renty k větší intenzitě hospodaření, aby množstvím a kvalitou byla nahrazena poklesající cena, pak působí stoupání renty národohospodářsky užitečně.⁸⁸⁾

⁸⁸⁾ Ochranná cla vůbec jako každý umělý prostředek na zvýšení cen mohou působiti dvojím způsobem: že se použije výtežku k rozmnožení výdělečného kapitálu, k rozšíření závodů, zavedení nové výrobní techniky, všecko to věci, jichž by nebylo možno provésti při malých cenách; neboť ochrana způsobí opačně ubití snahy po rozmnožení kapitálu, po zavedení nových výrobních method účelnějších a výnosnějších, poněvadž se očekává udržení ochranných cel a tím vysokých cen. V prvním případě jsou ochranná cla národohospodářsky svrchovaně užitečna a odůvodněna, v druhém jsou národohospodářsky svrchovaně škodlivá. Zavedou-li se, má býti vždy pečlivě zkoumáno, zdali vedla k zdokonalení výroby čili nic.

Renta pozemková pro soukromé hospodářství jest jistě užitečna. Jest však otázka, zdali jest národohospodářsky nutna a prospěšna. Není pochyby, že bude půda a její použití různě hodnoceno, ať již jest organizace hospodářská jakákoli. Ani v socialistickém státě nedovedeme si mysliti, že by úrodné pozemky byly hodnoceny stejně jako neúrodné, že pozemky a splavné řeky by nebyly využity ke skladištím a překladištím, že by nebyla přikládána vyšší hodnota půdě, při níž lze využití spádu řeky k postavení továrny, že by zmizelo cenění lázeňských pozemků a pod. Větší užitek musí býti vtělen do jich hodnoty. Také u renty městské jest tomu tak.

Jest však otázka, zdali má renta zůstatí soukromému majiteli, či má-li dostati ji nějaké hospodářství všeobecné (obec, okres, země, stát).

U renty zemědělské dnes jest názor všeobecný, že má zůstatí soukromému hospodářství, poněvadž bez zájmu soukromohospodářského nelze si představití výrobní pokrok v tomto oboru, v němž — jak zkušenost ukazuje — nejde tendence k tvoření velkopodniků, nýbrž selská hospodářství účinně konkurují s velkostatky.

Renta hornická častěji prohlašuje se za vhodný předmět, aby přešla do rukou veřejných hospodářství. Namnoze v Evropě vidíme ji z části v rukách státu, kde historický vývoj k tomu vedl (doly na drahé kovy, v Rakousku sůl). To ovšem vede k tomu, že často žádá se sestátnění dolů (obzvláště uhelných). Poněvadž však jest při dolování příliš mnoho nejistoty výtěžku, kolísavosti, potřebí spekulace, nedošlo dosud v žádném státě k velkému počínu v tomto směru a ponechávána hornická renta soukromému podnikání.

Z důvodů ozdravení bytových poměrů ve velkých městech bylo požadováno, aby pozemky městské přišly do rukou obcí, aby stoupání pozemkové renty bylo zamezeno. To ovšem nemůže se státi, poněvadž nelze zameziti tvoření renty a také obec by nemohla krámy ve středu města, byty v parcích a pod. hodnotiti, stejně jako krámy na obvodu města, nebo byty v postranních úzkých uličkách, poněvadž by dávala prostě soukromníkům užívajícím první druh krámů a bytů dar. Také obec by tedy hodnotila dle užitku a musila by vzíti zřetel ke změnám a užitku. Rozdíl by spočíval v tom, že by zvýšení plynulo do pokladny obce. Zdali obec byla by způsobila, aby

ohromné teritorium ovládala hospodářsky a správně cenila, jest ovšem jiná otázka, na níž při byrokratickém zařízení veřejných hospodářství těžce lze dáti příznivou odpověď.

Pracovní důchod a jeho formy. Práci lze zpeněžit buď samostatně neb ve službách jiného. Samostatně zpeněží práci svoji podnikatel a ten, kdo pracovní úkony přímo prodává konsumentům (veřejný posluha, drožkář neb malý řemeslník, malý obchodník, který jak malým kapitálem, tak žádným neb malým použitím cizích pracovních sil, nemá ráz podnikatele). U těchto přímo zpeněžujících pracovní sil tvoří se cena dle stavu trhu jako u podnikatele.

Vedle těchto jest zde samostatně zpeněžení pracovní síly mimo výrobu, z důchodu jiných, tedy důchod odvozený, obzvláště u t. zv. svobodných zaměstnání (umělci, lékaři, advokáti, spisovatelé, inženýři, stavitelé atd.). Také oni jsou pod zákony konkurence, která ovšem utváří se pod historickými právními vlivy odlišněji než v hospodářství, jejich práce je odvislá od nadání (umělec, spisovatel), nebo hlubšího vzdělání (lékař, advokát, inženýr), vede často k monopolistickému postavení a cenám (umělci, vynikající lékaři). Ztrácí také v myslích těch, kdož práci platí, výdělkovou povahu, nazývá se honorářem (honor = čest, honorář = čestná odměna), nedá se často hospodářsky dobře měřiti (vrácení zdraví lékařem, hájení v trestním líčení). Společenské postavení a vztahy, solidarita a stavovská čest s jedné, cenění služeb na druhé straně vylučují ponížování prací se stanoviska čistě hospodářského. Jinak však, pokud hospodářské stránky se týče, není na cenění této práce nic odlišného než u podnikatelského zisku.

Národohospodářská theorie nejmiloslovněji zabývá se však musí pracovním důchodem těch, kteří pracují ve službách třetích osob a za jejich řízení. Ale i zde musíme lišiti dvě skupiny, z nichž prvá, veřejní úředníci, důstojníci, dostávají pevný plat za svoji práci a tento jejich důchod jest rovněž odvozeným důchodem; druhá jsou soukromí úředníci, zřizenci a dělníci. Také u soukromých úředníků jest mnoho těch, kdož mají důchod odvozený (jejich důchodem zmenšuje se důchod podnikatele), ale ostatní mají důchod přímý, z podmínek výroby plynoucí. Ať již důchod ten jmenujeme platem nebo mzdou, tvoří se stejně a bude proto platiti vše, co o tvoření

mzdy dělnické řekneme, také o zřízencích a úřednících této druhé kategorie.

Proto bude rozhodující tvoření

mzdového důchodu,

t. j. úplaty za přenechání práce na základě smlouvy pracovní, v níž jakost i množství práce je stanoveno.

Druhy mzdy. Tato mzda může být buď *naturální* nebo *peněžní*. *Naturální* mzdou rozumíme, že dělník dostává svoji odměnu v životních potřebách (potravinách, šatech, obuvi, bytu, topivu, svítivu atd.). Jeho mzda je tedy věcná, nepodléhá kolísání cen a kupní síly peněz. Takovou mzdu — úplnou neb smíšenou s částečnou mzdou peněžní — nalzáme v domácnostech (služky), v zemědělství (deputáty), částečně i tam, kde je nouze o byty, buď vůbec nebo vzhledem k sezoně (byty u cihelen, dělnické byty u cukrovarů pro kampaň, musí-li být dělníci přiváděni ze vzdálených míst, v horách při kácení dříví, odměna za práci při lesních kulturách za oprávnění sběru klestí, odnesení větvoví z poražených kmenů, vyměřovaná dle velikosti stavení a pod.). Tato mzda zachová se potud, pokud to poměry je odůvodněno i v hospodářství peněžním. Dává-li se také v ponechání užívání polí, luk, stavebních pozemků, stále zaměstnaným dělníkům neb kolonistům za uznávací činži („boudy“ na Krkonoších, kde pozemek náleží panství, stavba dřevaři i s loukou na věčný pacht, proto „bouda“, na rozdíl od domu, kde je plné vlastnictví; nebo deputát také v poskytnutí užívání kusu pole za brambory, len a pod.).

Při mzdě peněžní není dělník ve svém vlastním hospodářství a spotřebě tak závislý na zaměstnavateli, za to však podléhá peněžní mzda všem změnám nákupní síly peněz a může být — proměněna byvši na věci užité — často nižší než mzda *naturální*. To bylo začasť také příčinou přechodu od mzdy *naturální* na peněžní (nebo aspoň smíšenou) v době, kdy ceny *naturalí* stoupaly. Vedle toho objevoval se zvláštní druh mzdy *naturální*, vyplácený ve zboží, tak zv. *směnná mzda* čili po anglicku *truck* (čti *trök*), kde dělník teprve mzdu ve zboží obdrženou přeměnití musil na peníze a poněvadž prodati musel, dostal málo. Tento způsob mzdy mnohým ochraným zákonodárstvím zakázán.

Další rozdíl jest mezi mzdou jmenovitou či nominální a mzdou věcnou čili reální. Prvá jest ta, kterou dělník obdrží v penězích nebo zboží od zaměstnavatele, druhá jest souhrn statků, věcí, které si za ni nakoupiti může pro svoji spotřebu. Tento rozdíl jest velmi důležitý pro posouzení postavení dělnictva. Pro ně je rozhodna jen mzda reálná. Nominální mzda může býti v různých krajích velmi různá a přece může býti vysoká nominální mzda rovna nízké nominální mzdě v jiném kraji, jestliže za obě lze nakoupiti stejné množství věcí, čili je-li v kraji vysoké mzdy draho, v kraji nízké mzdy lacino. Odtud rozdíl mezi mzdou dělníků ve městech a na venku (již ceny čínže, mléka, chleba, atd. ve městě a na venku ukazují, že reální mzda na obou místech může býti stejná). Proto nelze srovnávati nominální mzdu na př. v Severní Americe, s nominální mzdou v Rusku.

Měřítko mzdy může býti různé. V podstatě rozeznáváme mzdu dle času a mzdu od kusu (čili akordní). Mzda dle času pracovního jest nejjednodušší formou a bude jí užíváno všude tam, kde nezáleží tak na množství výrobku jako na jeho jakosti a přesnosti, dále tam, kde se nedá dobře výsledek práce dle nějakých jednotek měřiti (na př. osobní služby, práce zemědělská a pod.). Ovšem jistá nejmenší výkonnost (minimum pracovní) se žádá a dle toho se práce hodnotí. Dobovým měřítkem jest buď hodina nebo den nebo týden.

Druhou mírou jest velikost výkonu čili akordní mzda. Její stanovení děje se zpravidla tak, že pozoruje se, mnoho-li práce vykoná se při mzdě časové, mnoho-li tedy výrobek průměrně stojí a to položí se za základ práce akordní. Zručný dělník vydělá pak více, méně zručný méně než při mzdě dle času. Tato práce je buď od kusu nebo dle míry (za čtvereční metr). Akord jest buď práce jednotlivce, nebo skupiny, při níž skupina dělníků práci nějakou za pevnou cenu převezme, mezi sebe ji rozdělí a to buď dvojím způsobem, že práci převezme mistr a zaměstná si u ní dělníky sám ať již na akord nebo dle času, nebo že práci převezme celá skupina a dělí se o výtěžek dle úmluvy.

Mimo tuto pevně stanovenou mzdu zavádějí se také odměny (premie) za práci, která byla vykonána nad obyčejný normál buď v jakosti nebo množství výrobku, za správné dodržení pracovní doby během týdne, za dlouhou službu v témž

závodě, za opatrnost proti úrazu, za ušetření materiálu a nástrojů (na př. mílné na drahách za ušetření topiva strojvůdci).

Odpor, který v dělnických organisacích byl a je proti práci akordní (jako příliš vyčerpávající, u méně způsobilých mzdu stlačující), vedl k jiné kombinaci, kterou by nevýhody mzdy dle času (svádějící jen k minimálnímu výkonu) byly odstraněny. To děje se tím, že vypočítá se, mnoho-li hodin práce jest potřebí normálně k nějakému dílu a za každou uspořenou hodinu dává se premie pevná neb percentuelní k hodinové mzdě.

Také účastí na zisku hledí se podporovati větší výkonnost a zájem na prosperitě závodu. Pravidelně ovšem jen u těch, kteří mají řídicí nebo vlivné postavení. U výkonných dělníků je málo oblíbeno.

Pokusy s měnlivou mzdou (pohyblivá škála mzdová) dle stoupání cen výrobku, při níž platí se pevná mzda a vedle toho přídavky dle stoupání cen produktů v masách vyráběných a stejného druhu (uhlí, železo), nedošly valného rozšíření.

Tvoření mzdy. To jsou asi formy výplaty mzdy, nedávají však odpověď na to, jak tvoří se mzda. Mzda jest cenou za práci a vychází se ze stanoviska, že práce jest výrobní statek jako jiný a její cenění směřuje k tomu, aby docíleno bylo jednotné ceny tržní.

Nejstarší theorii o tvoření mzdy jest anglická theorie 17. století o tak zv. železném zákoně mezdním a podstatou její jest, že středem, kolem něhož mzda kolísá, jest ona cena, které jest potřebí, aby dělníci mohli existovati a rozmnožovati se. Závisí proto výše mzdy od zvyků a mravů lidu, od výše jeho životní míry (čínský kuli, jemuž stačí hrst rýže — americký dělník, který k udržení sil potřebuje masa). Tento krutý zákon převzat národními hospodáři a stal se východiskem agitace socialistické.

Zatím důkladným pozorováním vývoje mzdy ukázalo se, že sice u některých skupin může se objeviti směr k tomuto minimu, že však pro dělníky vůbec, pro všecku výkonnou práci, této tendence není.

Mzda pracovní není vůbec nějakou jednotnou veličinou pro všecky dělníky a kolísá již v téže dělnické skupině; dále nutno rozeznávati mezi svobodnými a ženatými dělníky; nelze také připustiti, že by konkurence dělnictva jako celku byla úplně provedena a že by nebyla ceněna zdatnost dělníků. Proto

byl opuštěn železný zákon mzdy a pátráno po jiných pravidlech tvoření mzdy.

Socialistický spisovatel Karel Marx přizpůsobil také tvoření ceny za práci své theorii o hodnotě, tvrdě, že hodnotu každého statku závisí od množství práce v něm obsažené, při čemž kvalifikovaná práce počítá se dvoj-, troj- nebo vícenásobně než obyčejná práce; výlohy s vychováním a vzděláním dělníka spojené a náklady životní pro něho a jeho rodinu jsou mírou pro hodnotu pracovní síly množstvím práce, která k dosažení této pracovní síly (vychozením, vzděláním, úkojem potřeb životních) jest nutna, takže hodnota pracovní síly jest určena množstvím práce, které je potřebí, aby byly vyrobeny statky, které jsou nutny k znovuoobnovení oné pracovní síly na výrobu statků. Výše mzdy tedy jest závislá na vychovávacích a životních nákladech dělníka a na množství práce, již je k výrobě těchto nákladů potřebí. Vždycky však bude mzda nižší než tato absolutní její výše pro hospodářskou přesilu podnikatele. Poněvadž tvoření směnných hodnot neřídí se (jak jsme ukázali v části třetí) dle vynaložené práce na věci směňované, není tato theorie správná.

Třetí theorie, zastávaná anglickými národohospodáři, jest tak zv. theorie mezdního fondu. Podnikatel musí mzdy platiti předem, tedy z kapitálu. K tomu účelu musí zde býti pohotově kapitál k placení mzdy, který jest v určité době určitý, pevný. Od tohoto mezdního fondu bude závislá výše mzdy. Bude-li na tento fond dělníků mnoho, poklesne mzda průměrná, bude-li na stejný fond dělníků málo, bude stoupati.

Naproti tomu lze uvést, že podnikatel předem dělá svoji kalkulaci a zařadí výši mzdy, kterou platiti musí a jen poprvé ji založí z kapitálu, dostane ji od konsumentů zpět v ceně výrobků a opět založí dělníky, takže na rychlém oběhu statků záleží výše zálohy; dále lze úvěrem — pokud zde kapitál jest — zvětšiti tento fond a způsob výroby velmi mnoho podmínky mění.

Jedno jest však správné: že všechny důchody věcné (reální) jsou omezeny zásobami statků užitných a výrobními podmínkami pro jejich nahrazení a rozšíření. Také dělníci mohou na statech důchodových (t. j. na tom, co opatří si za mzdu: potraviny, šaty, topivo, byt atd.) dostati jenom podíl toho, co zde na

těchto statcích jest a budou v tomto podílu přirozeně v konkurenci s podnikatelskými a majetkovými důchody.

Theorie mezdního fondu poukazuje tedy jen na hranici podílu, který veškeré dělnictvo dohromady může mít na národohospodářském výnosu.

Jde však o to, jak u jednotlivců tvoří se mzda. Vezmeme-li nejprostší snadno zastupitelnou práci, tu podnikatel bude platiti při dostatečné nabídce tolik, mnoho-li poslední z dělníků jest proň užitečný. Tedy nikoli podle toho, mnoho-li který z nich by přispěl prací svojí k výtěžku, nýbrž podle tohoto příspěvku k uskutečnění díla posledního dělníka, jehož použití v podniku jeví se býti potřebným. Vždycky tedy podnikatel bude ceniti práci podle užitku, který poskytuje, ale nikdy ne výše než dle užitku posledního ještě k použití se hodícího dělníka, poněvadž kdyby byla cena práce vyšší, nemohlo by býti dílo prováděno, nezaměstnanost dělníků, kteří musí svoji práci zpeněžití, stlačila by cenu práce na tuto užitkovou hranici.

Při tom ovšem nesmíme zapomínati, že se netvoří cena práce náhle a že se nesmaže minulost. Její cena a tedy mzda připíná se ke mzdě dosud běžné a k cenám životních potřeb platným a vždy bude se jen jednatí o to, zdali se má platiti mzda vyšší nebo nižší a zdali lze předpokládati, že cena výrobku zůstane stejná či bude vyšší nebo nižší.

V této přímočarosti neplatí shora uvedené tvoření mzdy všeobecně, nýbrž jen pro skupiny dělníků, stejnorodé vzděláním a zručností a veliký rozdíl mezi školenými a neškolenými dělníky padá zde na váhu; při některých pracích zase tělesná zdatnost padá na váhu, takže vlastně přirozeně rozdělí se dělnictvo na skupiny a jednotná sazba mzdová platí jen v úzkých skupinách dělnických.

Cena práce nemůže se tvořiti tak jako cena snadno přenositelného zboží, poněvadž jest pracovní výkon neodlučitelný od osobnosti člověka a tím podléhá mravům, zvykům a sociálním názorům daleko více.

Proto jednotnou nějakou theorii o tvoření mzdy vůbec stanoviti nelze, nýbrž jen několik pravidel k čemu směřuje mzda, jakou má tendenci, směr:

tvoření jednotné mzdy pracovní ve stejnorodých skupinách pracovních má tendenci (směr) řídití se dle výrobního výnosu práce posledního v podniku použitelného dělníka;

pracovní skupiny jsou ve vzájemném více méně pronikavém spojení a přechod z jedné do druhé je možný, čímž přenáší se výše mzdy z jedné do druhé a nastává vyrovnávání;

dělníci nemohou nikdy, v žádné organisaci národohospodářské dostati plný výnos práce, poněvadž výnos tento jest hospodářsky omezený daným stavem jmění a tím, že jsou zde ještě jiné třídy, které na výnos ten činí nárok;

hospodářská možnost zvýšení mzdy bude dána posílením mocenského postavení dělnictva při uzavírání smlouvy pracovní a zvýšené výkonnosti výroby, ale jen v určitých mezích.

Zvyšování a snižování mzdy. Řekli jsme, že tvoření mzdy můžeme pozorovati jen na jejím zvýšení nebo snížení. Snaha dělníků směřuje ke zvýšení mzdy, kdežto podnikatelé hledí udržeti staré mzdy a celkový mezdní výdaj snížit (organisací práce, zdokonalením výrobní techniky).

Dělníci za účelem zvýšení mzdy organisují se odborně, hledí vyloučiti nabídku práce jednotlivců a vzájemnou konkurencí dělníků mezi sebou a tím zvýšení mzdy vynutiti hledí.

Národohospodářské působení zvyšování mzdy může se při nezměněné výrobní technice, pracovní organisaci v závodě, při nezměněné výkonnosti dělnictva dítí jen na účet dvou faktorů: na účet podnikatelského zisku nebo na účet spotřebitelů.

Prvý případ nastane, když nelze přes toto zvýšení nákladů výrobních zvýšiti ceny výrobků a podnikatel přece musí pokračovati ve výrobě. Ovšem toto pokračování ve výrobě nebude trvalé. Zvýšení mzdy rozšíří se po celém odvětví výrobním a není-li možno cenu výrobku zvýšiti, obmezuje se výroba, cizina s nižšími výrobními náklady účastní se vydatně konkurence, působí další zavírání továren a tato nezaměstnanost způsobí opět tlak na mzdy, jejich snížení a možnost domácí výroby. Jestliže však cizozemská konkurence z jakéhokoli důvodu se nedostaví, může nastati dvojitý způsob vyrovnání: buď následkem omezení výroby a tím nabídky docílí průmyslové odvětví lepších cen a může trvale ve zmenšené míře pracovati, čili přesun zvýšení mezd na spotřebitele ve zvýšené ceně výrobků, nebo omezení výroby bude míti za následek uvolnění tolika kapitálu úvěrního, že nebude míti umístění a bude

ochoten za mírnější úrok býti k dispozici podnikatelům a pak přesunuto jest zvýšení mezd na tento kapitál.

Zpravidla takováto zvýšení mzdy na škodu podnikatelského a kapitálového zisku ve velkých rozměrech nenastanou. Vidíme, že zvýšení mzdy nastává nejspíše u podniků, které mají monopolistní výrobu (ať právní či faktickou), takže snadno mohou zvýšení výrobních nákladů přesunout na spotřebitele; dále u podniků, které vyrábějí statky, po nichž poptávka roste, čili jsou ve stoupající konjunkturu, a u podniků, u nichž přeměna organizace nebo techniky výrobní zmenšila snížení výrobních nákladů, takže i při zvýšení mzdy bude zde úspora na celkových nákladech výrobních.

V těchto případech využívají dělníci příznivého položení podniku a o nové zisky dělí se s podnikatelem nebo je téměř pro sebe konfiskují.

Konečně může nastati případ, že při zvýšení mzdy výkonnost dělníků stoupne a tím náklady na jednotku výrobku přes zvýšení mzdy nestoupnou. To ovšem nebude všude a bude vždy záležeti na výchově dělnictva, na jeho smyslu pro rozkvět průmyslu a odvětví odborového, na vědomí, že také jeho stálá budoucnost jest spjata s prosperitou odboru průmyslového, v němž jsou zaměstnání.

Dělníci svými koalicemi docilují odstranění konkurence jednotlivých hospodářsky slabých dělníků a vyrovnávají převahu hospodářskou podnikatelů. Jestliže při dobrých podmínkách odbytových podnikatelé shánějí se po pracovních silách a mezi sebou konkurují, tu je takováto koalice dělnická ve velké výhodě. Ale ani tu neděje se zpravidla zvýšení mzdy na útraty podnikatelského zisku, nýbrž zamezuje nejvýše zlacnění výrobku, k němuž by při podnikatelské konkurenci došlo. Vyjímaje tento případ jest spojeno zvýšení mzdy konec konců se zdražením výrobků.

Toto zvýšení cen bude mít při výrobcích, které nejsou určeny pro zámožné obyvatelstvo, za následek zmenšení spotřeby a poptávky a zmenšení výroby a tlak na mzdy, avšak jen částečný, poněvadž dělníci stanou se zvětšením svého mzdového důchodu způsobilější k spotřebě a vyvolají v jiných oborech zvýšené zaměstnání a umenší tím tlak na mzdy.

Jestliže týká se zvýšení výrobků, které ve valné míře také dělníci spotřebují (na př. bavlněných tkaniv), nedostane

se dělníkům zvýšení, přeměněno na věcnou nákupní svoji hodnotu, plně, přece však částečně, poněvadž vedle nich spotřebuje výrobek celá řada jiných vrstev.

Váženější námitka proti zvyšování mzdy, jež má za následek zvýšení cen výrobků, jest menší tvoření kapitálu, poněvadž celá řada vrstev spotřebuje daleko více svého důchodu a méně uspoří, poněvadž toto menší tvoření kapitálu dělnické vrstvy těžko mohou vyrovnati. Jestliže se tím přírůstek obyvatelstva nezarazí, musí nedostatečné vzrůstání kapitálu vésti jednak k zdražení jeho (stoupnutí úrokové míry), jednak k zdražení všech potřeb a tlak na ceny práce.

Proto nejbezpečnější a trvalé zvýšení mzdy lze docílití zvýšením výrobnosti národohospodářské, při níž přirozeně výkonnost práce dělnické velmi padá na váhu. Trvalého zvýšení docíleno tam, kde dělnictvo bylo proniknuto přesvědčením, že ze všech sil musí podporovati výrobnost národohospodářskou, aby zamezilo její ohrožení zahraniční konkurencí, zhoršením podmínek domácích podniků, ztrátou kapitálovou a pod.

Souvislost různých druhů důchodů a důchodová renta.

Nesmí se totiž nikdy zapomínati, že důchody dělníků stejně jako důchod kapitálový a podnikatelský závisí na cenách výrobků, jsou v nich obsaženy, ale současně že závisí na cenách výrobků v e c n ý d ů c h o d, t. j. mnoho-li věci si mohou za peněžitý důchod opatřiti, a konečně že odvozené důchody jsou závisly nejen na výši důchodů, z nichž jsou placeny, nýbrž také jejich věcné vyjádření závisí od cen statků, nutných pro ukončení potřeb. Tím ovšem dostávají se všechny tyto důchody do vzájemného spojení a závislosti a každá změna ve stávajících cenách musí působiti dále, než jen v třídě, v níž se stala. Jestliže ochrannými cly zvýší se cena obilí, povznese se tím nákupní síla zemědělců, ale současně klesne v e c n ý d ů c h o d městského obyvatelstva (nakoupí za tentýž důchod méně), vznikne snaha po zvýšení mzdy, jež provázena je zvýšením cen výrobků ve všech oborech atd.

Z důchodů působí na ceny přímo důchod kapitálový a mzdy, poněvadž ty jsou započítány do nákladů výrobních, platí se, ať se produkce zdaří čili nic. Důchod podnikatelský i pozemková renta jsou teprve rozdílem mezi cenou a náklady

výrobními a vznikají teprve, je-li cena výhodná. Ovšem pozemková renta, poněvadž je spojena s půdou, jest kapitalisována v ceně půdy, jak jsme vyložili, a tím bude zde u nového nabyvatele snaha, aby nabyl renty, má proto pozemková renta tendenci stoupající, zvyšuje výrobní náklady a tím ceny. U podnikatelského důchodu děje se kapitalisace výmínečně (koupě zavedeného obchodu, patentu, známky a pod.) a při měnlivosti podnikatelského zisku, závislého také na osobě podnikatelově, děje se buď kapitalisace na vysoké procento výnosové (10%), nebo vůbec není možná, takže nemůže míti vážného vlivu její výjimečná kapitalisace.

Poněvadž, jak jsme viděli, souvisí důchody s cenami výrobků, musí také zákon o tendenci, vyrovnávající ceny v jisté skupině výrobků, platiti také co do vyrovnávání důchodů. Víme, že, vzniknou-li na některém místě vysoké ceny zboží, pohne se tam zboží toho druhu odjinud, kde ceny jsou nízké, a touto zvýšenou nabídkou stlačí se ceny. Přírozeně také stlačí se důchody dosud draho prodávajících a zvýší se důchody dosud lacině prodávajících na míru, která odpovídá užitku, jak ho cení nejméně intenzivní poptavač na trhu.

Tím ovšem není řečeno, že důchody všech v této skupině budou stejné. Víme, že majitel úrodnějšího a bližšího pozemku bude i pak míti větší pozemkovou rentu než majitel méně úrodného, že ten, kdo laciněji vyrábí, bude i pak míti větší podnikatelský důchod než ten, kdo vyrábí draže. Úplné provedení soutěže není totiž možno: majitel úrodného pozemku nestačí vyrobiti tolik obilí, mnoho-li ho je potřebí, a nemůže býti stlačena cena výrobku na náklady. Také veliká továrna nemůže se libovolně rozšířiti, nemůže pohliti všecky menší závody, ač vyrábí laciněji než ony, poněvadž na př. nemůže si tak velké množství surovin opatřiti výhodně, poněvadž další rozšíření přivedilo by nepřehlednost a zdražení správy a vedení, další kapitál lze obstarati si jen draho atd. Neboť také v průmyslu nastává moment, v němž další vložený kapitál nese menší výnos, poněvadž nadměrným rozšiřováním závodu rostou náklady výrobní, ale ceny následkem veliké nabídky (závod je nucen mnoho vyrábět) klesají.

Podobně vidíme, že také důchod kapitálový má v určitých skupinách úvorních tendenci vyrovnací, že vytvoří se na př. při prvořadém hypotečním úvěru všeobecná pravidelná míra

úroková na př. 4%. Při tom však seznáme, že budou ústavy, které přece umístí peníze na 4½% neb 5%. Důvodem může být, že ústav půjčující na 4% nestačí na všechny žádané půjčky svým kapitálem, nebo to může být pohodlí (domácí ústav dráže půjčující), nebo že půjčí o něco více.

Při tvoření důchodu při výkonech pracovních působí často otázka osobní důvěry, obliby, representace, rodinného původu a pod. na výši odměny.

Vidíme z toho, že nacházíme sice stejnorodé důchody a nestejně výše. To, oč převyšují vyšší důchody nejnižší důchod stejného druhu, nazýváme rentou, t. j. důchod spočívající na zvláštních od normálu odlišných příčinách. Stejně můžeme mluvit o rentě spotřebitelské, kterou mají ti, kteří hodnotí nakoupené zboží výše, byli by ochotni za ně dáti více, a jen stav trhu způsobil, že koupili lacino. Rozdíl mezi tím, zač by nejvýše věc koupiti byli odhodláni, a tím, co skutečně dali, je renta, jsou „nalezené peníze“, jež možno ušetřiti neb na jiný konsum obrátiti.⁸⁰⁾

Rozdělení národního důchodu a účast jednotlivých druhů důchodu při tomto rozdělení. Řekli jsme již, že souhrn všech důchodů jednotlivců nazýváme národním důchodem (důchod odvozený, poněvadž je důchodem z důchodů jednotlivců, sem nespadá). Ačkoli důchody jednotlivců plynou zpravidla z různých pramenů, přece jest důležité zkoumati, dle jakých as pravidel děje se rozdělení národního důchodu na jednotlivé druhy důchodové. To potřebí jest tím spíše, že právě tato část hospodářského dění — rozdělení důchodů — jest předmětem sporů tříd a podnětem k vzájemnému útočení.

Výtěžek peněžní z prodeje výrobků čili docílená cena z prodeje výrobků, zmenšena o náhradu věcných nákladů výrobních, rozpadá se na dvě hlavní skupiny: m z d u a z i s k k a p i t á l o v ý, který v sobě zahrnuje všechny důchody, spočívající na vlastnictví kapitálovém. Čím větší je v tomto výtěžku podíl

⁸⁰⁾ Slovo *renta* užívá se v různém smyslu: jako důchod bez práce na základě majetku (kapitálu neb půdy); jako obnosy, které se pravidelně vyplácejí na základě právního nároku, na př. úrazová renta z úrazovny, odkaz doživotního platu renty; *renta* jako státní dluhopis, při němž stát zavazuje se platiti určité úroky bez určení splatnosti neb vypověditelnosti kapitálu; *renta* jako rozdíl mezi důchody, jak shora líčíme; *renta* prostě jako spotřební příjem bez ohledu na pramen jeho.

mzdy, tím menší jest zisk kapitálový. Národohospodářsky i sociálně bude proto vysoce důležité zjistiti, zdali podíl mzdy na výsledku výrobním vzrůstá či klesá; dále, kdo obdrží zisk po tomto klesání mzdy z výtěžku zbylý a na čí útraty děje se stoupání mzdy.

Připusťme, že počet dělnického obyvatelstva se rozmnoží, že však současně nerozmnoží se množství kapitálu výrobního (nové továrny, závody, nová půda), ani se nezvýší výrobnost stávajících kapitálů (práce na dvě šichty). Jaký bude následek? Mzda bude stlačována velkou nabídkou práce, úrok z kapitálů poroste pro malou nabídku a velkou poptávku po něm; pozemková renta vzhledem ke zvýšené poptávce po plodinách poroste.

Připusťme, že kapitál se rozmnožil při obyvatelstvu stejném a stejné výrobě. Následek: úrok z kapitálů bude klesati pro velkou nabídku a stejnou poptávku (při stejné produkci), mzdy budou stoupati (poněvadž podnikatel se dá pohnouti ke zvýšení jich snadno, ježto na kapitálových nákladech ušetří a ceny výrobků se při stálosti produkce a stejném obyvatelstvu nemění); na pozemkovou rentu je tento stav bez vlivu, ježto jest potřebí stejného množství plodin při stejném celkovém důchodu. Jest zde jen přesunutí mezi pořivateli tohoto celkového důchodu.

Připusťme, že výrobnost kapitálu se zvýší (nové metody výrobní, zvýšená výkonnost dělníků), že však obyvatelstvo se nerozmnoží a také množství kapitálů se nerozmnoží. Důsledek? Klesání cen výrobků a tím zvýšení věcného důchodu všech spotřebitelů, po případě zvýšení mezd, ale také zvýšení pozemkové renty, poněvadž zvýšená výrobnost průmyslová a zlacnění výrobků (nebo zvýšení důchodů dělnických a mírnější zlacnění výrobků) přivodí zvýšenou poptávku po plodinách, které nemohou tak rychle býti rozmnoženy, poptávku po lepších bytech.

Dojme tomu, že se obyvatelstvo rozmnoží, současně a poměrně rozmnoží se buď kapitál nebo jeho výrobnost. Ani ve mzdě ani v úroku kapitálovém nenastane změna. Pozemková renta bude však míti stoupající tendenci.

Z uvedených případů vidíme, že mzdový a kapitálový důchod stojí proti sobě a jsou jeden na druhém závislý. Renta pozemková a zisk podnikatelský (čistý, nesmíšený s kapitálo-

vým a pracovními) řídí se však neodvislými zákony. Mohou na čas podléhati vlivu změn ve mzdě a kapitálovém úroku, ne však trvale. Pozemková renta bude míti vždy tendenci stoupat, podnikatelský zisk jakožto výsledek činnosti počítající s pravděpodobností budoucích cen výrobků, tedy činnosti spekulativní bude sice měnlivý, může zmizeti úplně, může proměnit se ve ztrátu, ale vždy znovu bude podnikatel hledět, aby příští činností došel k zisku.

Oddíl II.

Důchod a jmění.

Důchod jest sice jenom to, co sloužiti má spotřebě. Avšak důchody nejsou plně spotřebovány. Část jich stává se jměním, to jest novou zásobou statků a peněz, které buď přímo slouží výrobě neb výdělkové činnosti (rozmnožení výrobních prostředků, rozmnožení zásob zboží za účelem dalšího prodeje, výstavbou domů, nabytím akcií a pod.), neb nepřímou (uložením peněz, koupí obligací, nabýváním pohledávek a pod.) podporují výdělkovou činnost, neb mrtvě leží (peníze thesaurované, chystaná výbava pro dceru), nebo slouží k poskytnutí vzdělání dětem a vyzbrojení jich pro hospodářský život budoucí.

Důchody mají tedy význam nejenom pro spotřebu, pro povznesení životní míry, nýbrž také pro hospodářský pokrok. Zájem pokroku vyžaduje, aby výrobní prostředky neležely ladem, aby dostávaly se do rukou těch, kteří nejvíce jejich pomocí vytěžití mohou nejen pro sebe, nýbrž i pro zvýšení celkového důchodu a tím také důchodů jiných osob.

V tomto směru působí podnikatelský zisk i kapitálový důchod velmi blahodárně, poněvadž prvý podněcuje k výrobě a jejímu zdokonalení, druhý ke spořivosti. Pozemková renta tohoto významu nemá, poněvadž od vůle jednotlivce není závislou, je však nevyhnutelnou v každé hospodářské organizaci, jak jsme viděli, a proto je rovněž formou tvoření jmění.

Pro národohospodářský a kulturní rozvoj jest nejdůležitější, aby všechny vrstvy mohly tvořiti jmění čili aby měly důchody, jež by plně spotřebovati nemusily. Ačkoli podíl mzdy na celkovém čistém výtěžku hospodaření vzrůstá, přece jsou velice početné vrstvy právě dělnické, které mají důchody jen tak ve-